HAZRETİ MEVLÂNÂ

Hayatı Şahsiyeti ve Fikirleri

Şefik Can
Emekli Öğretmen Albay

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 305
KÜLTÜR SERİSİ: 94

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-975-437-161-1

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: 1995
12. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Kitap Editörü: Emrah Gökçe

Kapak Tasarımı: Zafer Yılmaz

Son Okuma: Nâzım Terzioğlu

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ANA BASIN YAYIN GIDA İNŞ. SAN. VE. TİC. A.Ş
Alemdar Mah. Molla Fenari Sok. No: 28/A
Cağaloğlu-Fatih / İSTANBUL
Sertifika Numarası: 52729 Tel: (0212) 446 05 99

İstanbul- 2022

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

YAZARIN TERCÜME-İ HÂLİ

Şefik Can 1326 (1910) senesinde Erzurum'un Tebricik Köyü'nde doğdu. O zamanlar, babası o köyde öğretmenlik yapıyordu. Şefik Can'ın babası ve büyükbabası Ardahanlı Balcıoğulları'ndan olup, 1293 (1876) harbinde muhâcir olarak gelip Erzurum'a yerleşmişlerdi. Büyükbabası Hacı Hilmi Efendi, Erzurum'da Pervizoğlu Medresesi'nde müderrislik yapmış, hacca ikinci gidişinde Medine'de vefât etmiştir. Babası Tevfik Efendi, hem medrese, hem de öğretmen okulu mezunu olup, Erzurum Kız Ortaokulu'nda Tarih, Arabça ve Farsça öğretmenliği, bazı ilçelerde de müftülük yapmıştır. Sivas'ın Yıldızeli ilçesinde müftü iken 1945 senesinde vefât etmiştir. Şefik Can'ın amcası Şükrü Balcı da hem hattat, hem de hâfız-ı Kur'an idi. Tokat kazası'nda müftü iken vefât etmiştir.

Şefik Can, ilkokulu Yıldızeli'nde bitirmiş, daha çocuk yaşda iken babasından Arapça ve Farsça öğrenmiştir. Sonra askerî okula girmiş, Kuleli Askerî Lisesi'ni 1929'da, Harp Okulu'nu da 1931 senesinde bitirerek subay olarak orduya katılmıştır. Şefik Can, o zamanlar, Haydarpaşa'da bulunan Askerî Veteriner Okulu'nda vazifeli iken subay olarak, İstanbul Üniversitesi'ne devama başlamış ise de, Vize'ye tayin edildiği için tahsili yarıda kalmıştır. Sonra Milli Savunma Bakanlığı'nın müsaadesi ile, İstanbul Üniversitesi'nde imtihan vererek öğretmenlik ehliyeti almış ve 1935 senesinde Kuleli Askerî Lisesi'nde Tâhirü'l-Mevlevî (Tâhir Olgun) merhumun maiyyetinde stajını tamamlıyarak öğretmenliğe başlamıştır. 1965'de emekli oluncaya kadar, çeşitli askerî okullarda, sivil kolej ve liselerde Türkçe ve Edebiyat öğretmenliği yapmıştır. Halen Şaşkınbakkal'da evinde Mesnevî çalışmalarına devam etmektedir. Şefik Can, askerî okullarda öğrendiği Fransızca'yı, Kadıköy'de bir papazdan ders alarak ilerletmiş, sonra İstanbul'da High School'da gece derslerine devam ederek ve hususî çalışmaları ile İngilizce öğrenmişdir. Şefik Can'ın *Klasik Yunan Mitolojisi* adlı eseri İnkılâp Kitabevi tarafından üç defa basılmıştır. *Mevlânâ ve Eflâtun* adlı bir kitabı Konya'da basılmıştır. Ayrıca *Mevlânâ'nın Rubâîleri* metinleri ile iki cild halinde basılmıştır. Ötüken tarafından basılan *Mevlânâ Hayatı, Şahsiyeti ve Fikirleri* kitabından *başka,* Tâhirü'l-Mevlevî merhumun yarıda kalan *Mesnevî Şerhi*'nin 5. ve 6. cildleri de basılmak üzeredir. Şefik Can'ın basılmamış bir kaç eseri daha vardır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 15

HAZRETİ MEVLÂNÂ'NIN ZAMANINDA ANADOLU SELÇUKLULARININ SİYASÎ VE İLMÎ DURUMU

Siyasî Durum 21
Hazreti Mevlânâ Zamanında Anadolu Selçuklularının Fikrî Durumu 23
Hazreti Mevlânâ'nın Yaşadığı XIII. Yüzyıla Gelmeden Önce İslâmlar Arasındaki Fikir Ayrılıkları ve İslâmî Olmayan İnançların Doğuşu, Yayılışı 24
Hazreti Mevlânâ'nın Zamanına Gelmeden Önce İslâmlar Arasında Sûfîliğin Meydana Gelişi 29
Vahdet-i Vücûd nedir? 31

HAZRETİ MEVLÂNÂ'NIN HAYATI

Hazreti Mevlânâ'nın Doğum Tarihi ve Yeri 39
Mevlânâ'nın Lakapları, Mahlasları 39
Hazreti Mevlânâ'nın Nesebi 40
Mevlânâ'nın Babası ve Annesi 40
Bahaüddin Veled'in Belh'ten Göç Etmesi 41
Sultanü'l-Ulemâ'nın Nişabur'a Gelmesi Feridüddin-i Attar Hazretleri ile Görüşmesi 43
Bahaüddin Veled Hazretlerinin Bağdad'a Gelişi 43
Sultânu'l-Ulemâ'nın Lârende'ye Gelişi 45
Mevlânâ Celaleddin'in Evlenişi 46
Sultanü'l-Ulemâ'nın Konya'ya Gelişi ve Sultan Tarafından Karşılanışı 47
Sultanu'l-Ulemâ'nın Konya'ya Yerleşmesi 49
Sultânu'l-Ulemâ'nın Vefatı 51
Sultânu'l-Ulemâ'nın Eseri 52
Seyyid Burhaneddin Muhakkık Tirmizî 52
Seyyid Burhaneddin Hazretlerinin Kişiliği 55
Seyyid Burhaneddin Tirmizî'nin Vefatı 56
Mevlânâ'nın Hayatındaki Değişiklik 57
Tebrizli Şemseddin Hazretleri 57
Mevlânâ İle Şems'in Buluşmaları 59
Şems Hazretlerinin Konya'ya İkinci Gelişi 62
Şems-i Tebrizî'nin Kayboluşu 64
Şems Hazretlerinin Kayboluşundan Sonra Hazreti Mevlânâ'nın Hali 66
Şems mi Mürşid, Mevlânâ mı? 69
Şems'in Eseri ve Şems'e İsnad Edilen Eserler 71
Hazreti Mevlânâ'nın Hayatında Sükûn Devri 72
Konyalı Kuyumcu Şeyh Selahaddin 73
Konyalılar, Mevlânâ'nın Kuyumcu Selahaddin'e Gösterdiği Sevgiyi, Saygıyı Çekemediler 76
Mevlânâ'nın Selahaddin'e Olan Bağlılığı 77
Çelebi Hüsâmeddin Hazretleri 83
Mevlânâ'nın Hüsâmeddin'e Olan Bağlılığı 84
Mesnevî-i Şerîf'in Yazılışı 86

Hazreti Mevlânâ'nın Bu Fânî Dünyadan Sonsuzluk Âlemine Göç Edişi 89
Mevlânâ'nın Ölüm Hakkındaki Şiirleri 90
Hazreti Mevlânâ'nın Son Günleri 93
Cenaze Töreni 97
Mevlânâ'nın Türbesi 100
Mevlânâ'nın Sandukası Üstündeki Şiirler 101
Hazreti Mevlânâ'nın Ailesi ve Çocukları 106

HAZRETİ MEVLÂNÂ'NIN ŞAHSİYETİ VE FİKİRLERİ

Hazreti Mevlânâ'nın Hayatının Özelliği 107
Mevlânâ'nın Sûreti ve Sîreti 108
Mevlânâ'nın Ahlâk ve Meşrebi 110
Mevlânâ'nın Büyüklüğü 128
Hazreti Mevlânâ'nın Mücâhede ve Riyâzâtları 132
Hazreti Mevlânâ'nın Orucu Nasıldı? 133
Hazreti Mevlânâ'nın Namaz Şekli 135
Hazreti Mevlânâ'nın Vuslat Cezbesi, Aşkı ve Vecdi 137
Hazreti Mevlânâ'nın İstiğrâkı ve Kendinden Geçiş Hali 140
Velîlerde Husûle Gelen "Tevhid" ve "İttihâd" Halinin Ne Olduğu ve Hazreti Mevlânâ'nın Bu Hususta ki Görüşleri 149
Hazreti Mevlânâ'da İnsan Sevgisi 154
Mevlânâ'ya Göre Din, İmân ve Küfür 157
Mevlânâ'ya Göre İnsanın Kurtuluşu 167
Hazreti Mevlânâ'ya Göre Aklın Kifâyetsizliği 177
Mevlânâ'da Aşk 186
Hazreti Mevlânâ'da Güzel ve Güzellik 196
Mevlânâ'ya Göre Kadın ve Kadınlık 203
Mevlânâ'ya Göre Şiir ve Şâirlik 215
Mevlânâ'nın Tesiri 219
Ma'rifetnâme'de Bulunan Mevlânâ'ya Âit Şiirler 223
Mevlânâ'nın Doğudaki Tesiri 233
Mevlânâ'nın İkbal'e Tesiri 242
Mevlânâ'nın Batıdaki Tesiri 268
Mevlânâ ve Goethe'de Bulunan Bazı Ortak Duygular ve Görüşler 281
Hazreti Mevlânâ'ya Göre Mûsikî ve Semâ 286
Hazreti Mevlânâ'ya Göre Kederlerimizin Önemi 295
Mevlânâ Filozof Değildi 301
Hazreti Mevlânâ Ne Kaderi İnkar Ediyordu, Ne de Cebriyeci İdi. O Tam Ehl-i Sünnet Yolunda İdi 308
Hazreti Mevlânâ Tenâsühe (Ruh Göçüne) İnanmıyordu 323
Hazreti Mevlânâ'nın Tarîkatı ve Tarîkat Görüşü 345
Mevlânâ ve Alevîlik 355
Mevlânâ'nın Asrında Yetişen Bazı Velîler 362
Necmeddîn-i Kübrâ Hazretleri 362
Muhyiddîn-i Arabî Hazretleri 367

Sadreddin Konevî 374
Fahreddin-i Irâkî Hazretleri 376
Şeyh Necmeddin-i Râzî 379
Kutbuddîn Mahmud Şirâzî 380
Hacı Bektaş-ı Velî 382
Yunus Emre Hazretleri 388
Şeyh Sa'dî Hazretleri 399

MEVLÂNÂ'NIN ESERLERİ
1- Mesnevî-i Şerîf 407
Mesnevî'nin Şerh ve Tercümeleri 414
Mesnevî'nin Şerhleri 414
Mesnevî'nin Türkçe Tercümeleri 417
II- Dîvân-ı Kebîr 418
Mevlânâ'nın Nesir Halindeki Eserleri 420
III- Fîhi Mâ Fîh 420
IV- Mecâlis-i Seb'a 421
V- Mektûbât 421

SON SÖZ 423

HAZRETİ MEVLÂNÂ'NIN MEŞREBİNİ, YOLUNU VE ÇEŞİTLİ KONULAR HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİNİ, DÜŞÜNCELERİNİ, DUYGULARINI BELİRTEN DÎVÂN-I KEBÎR'DEN SEÇİLEN VE TERCÜME EDİLEN BAZI ŞİİRLERİ 425

TASAVVUF TERİMLERİ 513

KARMA İNDEKS 599

BAZI VELÎLERİN SONSUZLUK ÂLEMİNE GÖÇÜŞ TARİHLERİ 611

KİTAPLA İLGİLİ BAZI ÖNEMLİ TARİHLER 613

YARARLANILAN ESERLER 615

ÖNSÖZ

Hazreti Mevlânâ'nın yaşadığı 13. miladî asrın tarihî durumunu mütâlaa edenler, Moğolların İslâm diyarlarına saldırmalarından, şehirleri yakıp yıkmalarından, halkı kılıçtan geçirmelerinden uzun uzadıya bahsederler de, İslâmî olmayan batıl inançların saldırısından, felsefenin mü'minler üzerindeki tahribatından, kendi akıllarına güvenerek Kur'ân ayetlerini ve hadisleri batınî yönden açıklayanların imanları nasıl zedelediğinden hiç sözetmezler. Hele Mutezile taifesinin imanlar üzerindeki etkisini hiç düşünmezler. Mevlânâ'nın babası, Bahaüddin Veled Sultanü'l-ulemâ hazretlerinin de sadece Moğol saldırısından korktuğu için, Anadolu'ya göç ettiğinden söz ederler. Bu göçün fikir ayrılığı yüzünden olduğunu söylemezler.

Bahaüddin Veled'in doğup büyüdüğü, okuduğu, yaşadığı, sevdiği, büyüklerinin mezarları bulunan güzel bir şehri kendi arzusu ile bırakıp yollara düşmesinin, gurbet sıkıntılarına katlanmasının elbet birkaç sebebi vardı: En mühim sebep inandığını yaşayanların arasında bulunmak isteyişi idi. O zamanlar Belh şehri, İslâm, Hıristiyan, Zerdüşt, Budist, Yunan düşüncelerinin kaynaştığı, o devrin en mühim ilim, sanat ve tarikat merkezlerinden biri idi. İslâm'a aykırı düşen inançlar, görüşler, Mutezile fikirleri münakaşa edilip duruyordu. Abbasîler devrinde Arapçaya tercüme edilen eski Yunan filozoflarının eserlerini okuyan İslâm bilginleri, İslâm inançları ile İslâmî olmayan inançları birbirleriyle uzlaştırmağa çalışıyorlardı. Samimî, dindar birer müslüman olan Selçuklu hükümdarları sünnî mezhebinde olan bilginlere çok rağbet edip huzurlarında dinî tefsir sohbetleri yaptırırken Belh'te Harizmşahlar yurdunda batınî inançlar, Mutezilî fikirler, felsefî görüşler tartışılıyordu. Orada bulunan bir çok alimler ve başta bulunan Harizmşahlar kendilerini felsefî cereyana kaptırmışlar, kendileri gibi düşünmeyenleri hoş karşılamıyorlardı. Halbuki Mevlânâ'nın babası, bu felsefî görüşlere ve aklî inanışlara şiddetle karşı çıkıyordu. Akıl yolu ile huzura kavuşulamayacağını bildiği için çekinmeden vaazlarında Yunan felsefesini benimseyen Fahr-ı Râzî ile ona uyan Harizmşahî'nin fikirlerini tenkid ediyordu. Nitekim Bahaüddin Veled Hazretleri *Maârif* adlı kitabında Fahr-ı Râzî, Zeyn-i Kaşî ve Harizmşah'a ve daha nice bid'at ehline dedim ki: "Siz, yüz binlerce huzur içindeki gönülleri, keşifleri, devletleri, bırakmışsınız da, şu iki üç karanlık bucağa kaçmışsınız . Bunca mucizeleri, delilleri bırakmışsınız da iki üç hayalin peşine düşmüşsünüz. Bunca aydınlıklar size fayda vermiyor mu ki, şu iki üç karanlık, size âlemi karartmada, bu sapıklık, bu bid'at üstünlüğü, nefsinizin üst olmasından, sizi ibadetten, tâattan alıkoymaktadır. *(Maarif,* s. I. 45. 13)

Sultanü'l-ulemâ bu sözleri, felsefenin, mümini huzura kavuşturamadığını anlatmak için, felsefî görüşleri karanlık bucağa, hayale benzetiyor.

Nitekim Câmî Hazretleri de:

حکمت یونانیان نفس است پیغام و هوا
حکمت ایمانیان فرموده، پیغمبر است

Yunan düşüncesi, felsefesi, hevâ ve hevesin mahsülüdür. Halbuki müminlerin inandıkları hikmet, uydukları fikir, Peygamber (s.a.v.) Efendimizin emridir" diye buyurmuştu.

Mevlânâ'nın babası, 1221 senesinde vefat eden, büyük alim ve sûfî Necmüddin Kübrâ Hazretlerinin yolunda olup o devirlerde yaygın olan Kübreviyye tarikatında idi.

Bahâüddin Veled Hazretleri, inandıklarını yaşayan, fikirlerini çekinmeden söyleyen tam Muhammedî yolda, büyük bir veli, eşsiz bir alimdi. *Maârif* adlı eserinde "Hazreti Muhammed'in yolundan daha doğru bir yol görmedim" diye buyurmuştu. Aradan seneler geçti. Hazreti Mevlânâ da babasının Belh'de söylediğini, Konya'da şu rubâisinde dile getirmişti:

من بندهٔ قرآنم اگر جان دارم
من خاک ره محمد مختارم
گرنقل کند جز این کس از گفتارم
بیزارم ازو وزین سخن بیزارم

"Ben, sağ olduğum müddetçe, Kuran'ın kuluyum, kölesiyim. Ben Muhammed Muhtar'ın (s.a.v.) yolunun toprağıyım. Eğer benim sözümden, bundan başka türlü mânâ çıkarır, anlatırlarsa ben, beni başka türlü anlatandan da, o sözden de bıkmışım, usanmışım."

Görülüyor ki baba, oğul her ikisi de, yani bilginlerin sultanı Bahâüddin Veled'de, âriflerin sultanı Mevlânâ Celâlüddin-i Rûmî de âlemlere rahmet olarak gönderilmiş olan Hazreti Muhammed'in (s.a.v.) yolunda idiler, her ikisi de İslâmî olmayan inançlarla, İslâmı içten yıkmak isteyen sapık görüşlerle mücadele etmişler ve eserleri ile, sohbetleri ile müminleri uyarmışlar ve onlara gerçek Muhammedî yolu göstermişlerdir. Bıraktıkları eserlerle bugün de bu vazifeye devam etmektedirler. Mevlânâ bir gönül adamı, bir Hak âşığı olup bütün eserlerinde İslâm'ın ruhundan, esasından zerre kadar ayrılmamış, fırsat düştükçe Kur'ân'ın ayetlerini ve Peygamberimizin hadislerini açıklamıştır. Onun ilham kaynağı Allah sevgisi, Kur'ân sevgisi, Peygamber sevgisi, insan sevgisidir. Onun bütün eserleri dikkatle okunur, incelenirse, o eserlerde İslâm'a aykırı düşen, İslâmî olmayan bir görüş bulunamayacaktır. Eğer Mevlânâ'nın şiirlerinde, İslâmî olmayan bir fikre rastlarsanız, o şiirin Mevlânâ'ya ait olduğundan şüphe ediniz. Araştırınız, güvenilir divanlara bakınız, göreceksiniz ki zihninize takılan o şiir, Mevlânâ'nın değildir. Sonradan onun şiirleri arasına karıştırılmıştır. Mevlânâ'nın asılları Farsça olan eserlerinden

yapılan her tercümeye de güvenmemek gerekir. Çünkü Mevlânâ'nın, Muhammedî olan görüşlerini, kendi sakat, batıl görüşlerine, İslâmî olmayan inanışlarına doğru çekip götürenler de vardır.

Dün olduğu gibi, bugün de Hazreti Mevlânâ hakkında birçok şey yazılmakta ve söylenmektedir. Radyolarda, televizyonlarda zaman zaman bu büyük velîden bahsedilmektedir. Hatta paraların bile üstüne Mevlânâ'nın resmi konmaktadır. Her sene turist celbi maksadıyla Konya'da, İstanbul'da hatta Avrupa'da törenler yapılmakta, nutuklar atılmaktadır. Herkes Mevlânâ'yı kendi anlayışına, kendi sezişine göre izah etmeğe çalışmaktadır. Mevlânâ'nın Felsefesi diye bir velîye filozofluk isnad edenler olduğu gibi, onu dinde değişiklik yapan, yeni şeyler getiren, bir reformcu sayanlar da vardır.

Eserleri çeşitli dillere tercüme edilmiş olan Mevlânâ'yı batılılar da tanımışlar, hakkında hayli eserler yazmışlardır.

Eserlerini, Farsça söyledi diye tenkid eden bazı profesörlerimiz de görülmektedir. Yedi asır önceki Türkçe, pek fakir olduğu için, o zamanların en zengin dillerinden olan Farsça ile eser veren ve "Ben Farsça söylüyorsam da aslım Türktür." diyen Mevlânâ, yalnız Türk milletinin değil, bütün İslâm âleminin, hatta bütün insanlığın nadir yetiştirdiği büyük bir velîdir. Zaten bütün velîler, Peygamber Efendimiz'in yolunda yürüyerek halkı irşad etmeğe gayret sarf etmişlerdir. Abdülkadir Geylanî, Ahmed er-Rufaî, Celaleddin-i Rûmî, Şah-ı Nakşibendî gibi Ehl-i Sünnet yolunda olan velîleri, birbirleri ile mukayese etmek, gönül verdiğimiz herhangi birini diğerlerinden üstün görmek edebe muhaliftir. Çünkü bunların her biri, âlemlere rahmet olan Resulullah Efendimizin seçkin birer mânâ kumandanı olup imansızlığa, cehalete, kötü huylara, sapık görüşlere, nefsanî duygulara karşı savaşa girişerek, sayısız mü'mine rehber olmuşlar, yol göstermişlerdir. Bunlar, aziz Peygamberimizin vârisleridir. Bunlar vefat etmiş sayılmazlar. Fikirleri ile ahlakları ile iyi halleri ile bilgileri ve eserleri ile kendi zamanlarında olduğu gibi bugün de, bundan sonraki devirlerde de dünya durdukça, Müslümanlık var oldukça, Muhammedî yolda yürüyerek yolunu şaşıranlara yol gösterecekler, kötü huyları düzeltecekler, fazilet ve insanlığı yaymağa çalışacaklar, müminleri huzura kavuşturacaklardır. Ancak bu velîlerin kendilerine has bazı meşrebleri vardır. Mesela Abdülkadir Geylanî Hazretleri manevî tesirde, Ahmed er-Rufaî harikaları ile Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî ilahi aşkta, Şah-ı Nakşibend velî zühd ve takvada çok ileri gitmişlerdi. Yukarıda arzettiğim gibi, bir müminin, bu velîlerden herhangi birisine gönül vermesi ile diğerlerini görmemezlikten gelmesi insafa sığmaz, elbette insan babasını çok sever, fakat amcasını ve dayısını da sever, ne yazık ki, bugün bazı kardeşlerimiz, kendi gönül verdikleri bir velîyi baş tacı yapmakta, başka velîlere bağlı olanları beğenmemekte, hatta hoş görmemekte, hatta onlarda kusur aramaktadırlar.

Bu hal "Müminleri birbirinin kardeşi sayan" Peygamberimizin emrine muhalefettir. Bu hal müminleri bölmektir, hulasa bu hoş olmayan bir haldir.

Velîlerden herhangi birisine bağlanmayan, fakat namazında, niyazında olan mümin kardeşlerimize de yukarıdan bakmak, onları avamdan saymak da, Hak âşığını yoldan alıkor. Hatta kıldığı namazlarla, tuttuğu oruçlarla gurura kapılıp namaz kılmayan kişileri de hor görmek Hak yolunda yürüyenlere yakışmaz.

Hazreti Mevlânâ'nın en mühim özelliklerinden birisi de İslâm'a yakışır tevazu ile müsamahalı görüşleri ile herkese kendini sevdirmiş olmasıdır. Şu rubaisini dikkatle okuyalım:

دستارم و جبه و سرم هر سه به هم
قیمت کردند به یک درم چیزی کم
نشنیدستی تو نام من در عالم
من هیچ کسم هیچ کسم هیچ کسم

"Sarığıma, cübbeme, başıma, her üçüne birden kıymet biçtiler, her üçünü beraber değerlendirdiler: Bir diremden daha az değer verdiler, sen, dünyada, benim adımı hiç mi duymadın? Ben bir hiçim, hiçim, hiç."

Hazreti Mevlânâ gibi büyük bir velî, büyük bir şâir, kendini hiç sayarsa, biz kendimizi ne sayalım? Derler ki: "Her peygamberi kendi ümmeti sever, halbuki Mevlânâ'yı müsamahalı görüşleri ve tevazuu yüzünden bütün din ve devlet sahipleri sever." Bu sebepledir ki o büyük velînin tabutu arkasında Müslüman, Hıristiyan, Musevi herkes göz yaşı dökmüştür.

Şu *Mesnevî* beyitlerinde Hazreti Mevlânâ'nın müsamahalı görüşlerini daha iyi anlarız:

نردبانهایی است پنهان در جهان
پایه پایه تا عنان آسمان
هر گره را نردبانی دیگر است
هر روش را آسمانی دیگر است
هریکی از حالِ دگر بیخبر
مُلك باپنها و بیپایان و سر

(*Mesnevî*, c. 5; 2556)

"Cihanda gökyüzüne kadar basamak basamak uzanan gizli merdivenler vardır. Her grubun, her topluluğun ayrı bir merdiveni vardır, her gidişin, her yürüyüşün başka bir göğü bulunmaktadır. Her biri, öbürünün halinden habersizdir. Başı ve sonu olmayan geniş bir mülk vardır."

Gerçekten de, bu cihanda hakikati arayanlar, Hakk'a ulaşmak isteyenler için gizli manevî merdivenler vardır. Herkes başka başka merdivenlerden yukarılara doğru tırmanmaktadır. Böylece herkesin inancı, herkesin takip ettiği yol, derece derece son mertebeye yükselmektedir. Dikkat edilirse bu beyitlerde

الطرق الی الله بعدد انفاس خلایق

"Ne kadar insan varsa, Allah'a kadar giden yolların adedi de o kadardır." sözünün ifadesi vardır.

Merdiven sözünü Mevlânâ, *Dîvân-ı Kebîr*'inin birçok yerinde kullanmıştır. Ezcümle 2714 numaralı gazelinin bir beytinde şöyle buyurur:

ره آسمان درونست، پر عشقرا بجنبان
پر عشق چون قوی شد غم نردبان نماند

"Gökyüzünün merdiveni senin gönlündedir. Aşk kanadını aç da yüksel, aşk kanadı kuvvetli olunca, insanda merdiven tedariki derdi kalmaz."

Hazreti Mevlânâ çok kuvvetli edebî kabiliyeti ile İslâmî insanî olan fikirlerini, duygularını herkesin anlayacağı şekilde, misallerle, hikayelerle o kadar güzel, o kadar hoş ifade etmiştir ki imanının, aşkının gücü ile şiirlerinin tesiri ile duygusu olan herkesi büyülemiştir. Bu sebepledir ki, onun eserleri, şiirleri başka dinlerden, İslâmiyet'e geçenlere sihirli bir köprü olmuştur.

Asırlarca önce, İslâm memleketlerine saldıran Haçlılar'ı defetmek için, Kılıç Arslanlar, Salâhaddin Eyyûbîler nasıl arslanlar gibi savaşmışlarsa, kimseyi itikadı için zorlamayan, kimseye kâfir demeyen, sadece İslâmî esaslar üzerinde, onları Muhammedî yoldan haberdar eden Mevlânâ da, eserleri ile şiirleri ile sohbetleri ile İslâmî olmayan inançlarla, Muhammedî olmayan davranışlarla öyle savaşmış, İslâmî esasları korumuş, büyük bir velî, büyük bir İnsan-ı kâmil'dir.

* * *

Bu önsözü daha fazla uzatmadan şunu tekrar arzetmek isterim ki: Hazreti Mevlânâ şu veya bu şekilde hiç bir zaman İslâmî esaslardan, Muhammedî yoldan ayrılmamıştır. O tam mânâsıyla Ehl-i Sünnet erbabından büyük bir velî, büyük bir şâir ve mütefekkirdir. İslâm'ın dışında bir Mevlânâ düşünmek, Mevlânâ'ya hakaret olur ve insan, bir velîyi yanlış anladığı için günaha girer.

Hazreti Mevlânâ'nın Zamanında Anadolu Selçuklularının Siyasî ve İlmî Durumu

Siyasî Durum

Hazreti Mevlânâ'nın hayatını yazmadan önce, o asırdaki Anadolu Selçuk-larının siyasî ve ilmî durumunu kısaca gözden geçirmemiz gerekir. Çünki Hazreti Mevlânâ'nın nasıl bir zamanda Belh'den babası ile göç edip geldiğini, ne şartlar altında Konya'da ömür sürdüğünü, eserler verdiğini, halkı irşad ettiğini düşünmemize yardımcı olacaktır.

Büyük şâirleri, eşsiz sanatkârları hep ihtişamlı devirler yetiştirmiştir. Sanatkârların maddî ve mânevî desteğe, huzura ihtiyaçları vardır.

Sultanü'ş-şuara şâirlerin sultanı lakabını alan Bâkî ancak Osmanlı İmparatorluğunun en ihtişamlı devrinde, Kanuni Sultan Süleyman zamanında yetişti. Ya sultanü'l-urefa (âriflerin sultanı) Hazreti Mevlânâ hangi devirde yetişti?

Anadolu Selçuklularının en huzursuz, en karışık bir asrı olan XIII. yüzyılda yaşadı. Daha önce Haçlıların savaşlarında yakılıp yıkılan, halkı kılıçtan geçirilen, talan edilen İslâm ülkeleri bu defa doğudan gelen Moğol akınları ile yakılıp yıkılıyor, insanları kılıçtan geçiriliyordu. Selçuklu hükümdarları bir taraftan da iç çekişmeleri, prens kavgaları ile yıpranıp duruyordu.

Moğolların önünden kaçıp gelen C. Harzemşah'ın askerleri de Anadolu'nun başına bela olmuştu. Bunlar, Müslüman oldukları halde Müslüman düşmanı Moğollarla birleşerek birçok şehirleri zaptediyor, yakıp yıkıyorlardı. Selçuklu sultanı I. Alaüddin Keykûbâd doğu seferine çıkmak mecburiyetinde kaldı. Celaleddin Harzemşah'ın ordusunu Erzincan yakınlarında Yassı Çimen'de mağlup etti. Bu yürekler acısı bir hadisedir. Çünkü Selçuklu hükümdarı Alaüddin Keykûbâd daha önce Harzem şahına birleşerek Moğollar'a karşı beraber savaşmayı teklif etmişti. İki Müslüman Türk hükümdarının birbirleri ile savaşması Moğolların işine yaradı. Bu yetmiyormuş gibi, Konya Selçuklu hükümdarının biraz güç kazanması, biraz kendine gelmesi, bir Müslüman devleti olan Eyyûbî sultanını telaşa düşürüyordu. 1232'de Eyyûbî sultanı Seçuklular üzerine asker çekti. Sultan Alaüddin'in 100.000 kişilik ordusu, bu istila teşebbüsünü önledi.

I. Alâeddin Keykûbâd zamanında, Anadolu Selçuklu Devleti, siyasî, askerî ve iktisadî bakımından, sönmek üzere olan bir mumun kısa bir zaman parlaması gibi yıkılmak, çökmek üzere olan imparatorluğun parlak devrini yaşadı. Fakat Sultan Alaüddin'in 1237'de Kayseri'de zehirlenerek öldürülmesi Anadolu Selçuklularının bir dönüm noktası oldu. Çünkü Moğolların yaklaştıkları bir sırada kudretli ve becerikli bir sultanın yerine geçen II. Gıyasüddin Keyhüsrev zayıf bir kişi idi. Bu sebeple çöküntü hızlandı. Güçsüz sultanı tesiri altına alan Emir Saadeddin Köpek devlet ileri gelenlerini birer birer ortadan kaldırmaya başladı. O Selçuklu sultanlığını ele geçirmek istiyordu. Konyalı bir kumandan, fakat çok muhteris bir kişi olan Saadeddin Köpek'in bu düşüncesi anlaşıldı ve öldürüldü.

Bu sıralarda Moğol istilasından kurtularak Anadolu'ya gelen Türk-menlerin çıkardıkları isyan da, Selçuklu devletini çok uğraştırdı. Tarihlerde "Babaî hareketi" diye adlandırılan bu isyan hareketini, Horasan'dan göçüp Amasya'da yerleşen Baba İlyas'ın halifesi Baba İshak başlattı. Baba İshak kendini riyazete vermiş, halka bir velî olarak tanıtmış, başına bir çok adam toplamış, bir müddet gizlendikten sonra Amasya köylerinde isyan bayrağını çekmişti. Harzemliler de, babaya uyarak Türkmenlerle beraber isyana katıldılar. İsyancılar çoğaldı. özerlerine gönderilen hükümet kuvvetlerini de bozdular. Sivas'ı aldılar, ileri gelenleri kılıçtan geçirdiler. Şehri yağma ettiler. Nihayet Hacı Armağan Şah, Baba İshak'ı Amasya'da tekkesinde yakaladı. Onu Amasya kalesinin bir burcuna astırdı (1240/638). Fakat isyan yatışmadı, büsbütün kızıştı. Ona bağlı olan Babaîler, onun ölmediğine ve ölmeyeceğine inanıyorlardı. Tekrar savaş başladı, asiler orduyu bozdular. Baba şeyhi astıran Hacı Armağan Şah'ı da öldürdüler. Sonunda mağlup edildi. Dörtbin âsî kılıçtan geçirildi. Böylece isyan 1241'de zorlukla bastırılmış oldu. Bu Baba İshak isyanını tekrar Moğolların istilası takip etti. 1241'de Erzurum'u alan Moğollar ahaliyi kılıçtan geçirdikten sonra ilerlemeye devam ettiler. Baycu Noyan kumandasındaki Moğol ordusu Sivas'ın doğusunda bulunan Köse Dağı'nda Selçuklu ordusu ile karşılaştı. 23 Haziran 1243 Cuma günü (6 Muharrem 641) Selçuklu İmparatorluğu'nun akıbetini kat'î olarak tayin eden savaş başladı. Selçuk ordusu korkunç bir bozguna uğradı. Sultan Gıyasüddin darmadağın olan ordunun içinde ne yapacağını şaşırmıştı. Kıyafetini değiştirerek Tokat'a kaçmak suretiyle canını zor kurtardı. Moğollar, ellerine geçen sayısız ganimetleri paylaşarak Sivas'a geldiler. Sıvas'ı üç gün yağma ettiler. Sonra Kayseri'ye vardılar. Şehirde bulunan bütün erkekleri öldürdüler. Kadınları, çocukları alıp yola çıktılar. Yolda yaya yürüyemeyenleri de acımadan öldürdüler.

Moğollarla başa çıkamayacaklarını anlayan Selçuklular, yıldan yıla çok ağır bir vergi vermeye razı olarak onlarla anlaştılar. Anadolu Selçuklu İmparatorluğu artık Moğollara tabi bir beylik haline gelmişti.

1246'da II. Gıyasüddin Keyhüsrev'in ölümünden sonra küçük yaştaki

üç oğlunun ve devlet ileri gelenlerinin mücadelesi ve Moğolların zulmü ve tahribatı devleti büsbütün yıprattı. Bütün ülkeyi bir iç kargaşalık sardı. Moğollar, aldıkları ağır vergiye doymadılar. Moğol kumandanı Baycu, ordusu ile tekrar Anadolu'ya akın etti. 1256'da Konya yakınlarındaki savaşta Selçuk ordusu bozuldu. Gıyasüddin Keyhüsrev'in hapisteki oğlu Rüknüddin Kılıç Arslan tahta çıkarıldı. Muinüddin Süleyman Pervane vezirlik makamına getirildi.

Baycu Noyan Konya'nın batısında Kızıl Viran'da oturmada, hükümdar Rüknüddin de onun yanında rehin tutulmakta idi. Moğollar istediklerini yaptırıyorlardı. 1277 senesinde Muinüddin Süleyman Pervane'yi de öldürdüler. Artık Selçuklu Devleti'nin toparlanmasına imkan kalmamıştı. Aynı aileye mensup sultanlar birbirleri ile çekişip duruyorlardı. Moğol baskısı altında gittikçe zayıflayan Anadolu Selçuklu Devleti hükümeti çöktü. Türk Beyleri yer yer direnişe geçtiler. Böylece Anadolu Beylikleri meydana geldi. 1308'de Anadolu Selçuklu İmparatorluğu tarihe karıştı.

İşte Hazreti Mevlânâ'nın yaşadığı devir böyle karmakarışık, harplerle, isyanlarla, herkesin hayattan bıktığı, canından usandığı, perişan olduğu bir devir idi. Bu bahis başında "Büyük şâirleri, eşsiz sanatkârları ihtişamlı devirler yetiştirir." demiştim. Hazreti Mevlânâ'yı da, yıkılmayan, çökmeyen, zevalsiz olan, pek muhteşem olan padişahlar padişahının sevgisi yaşatıyordu. O, ötelerden aldığı sonsuz güçle, ilhamla söylediği lahutî şiirlerle ümitsizlere ümit veriyor, muzdarip, perişan insanlara yaşama gücü, iman ve aşk bağışlıyordu. O karışık devirlerde o, insanlara teselli kaynağı oluyor, aşk ve imanla müminleri korku ve endişeden kurtarıyordu.

Hazreti Mevlânâ Zamanında Anadolu Selçuklularının Fikrî Durumu

XIII. yüzyılda Hazreti Mevlânâ'nın mücadele ettiği, İslâmî olmayan inançları, fikrî akımları gereği gibi anlamamız için, bu inançların kaynaklarına giderek nasıl doğduğunu, nasıl geliştiğini özlü olarak bilmemizde fayda vardır. Böylece İslâmlar arasındaki ayrılıkları, çeşitli fırkaları tanıyacağız. Yalnız, bu bahse girmeden önce şunu arzetmek isterim ki; Hazreti Mevlânâ'nın hayatını yazan, bazı zevât-ı âliye, kitaplarında İslâm âleminde XIII. asırdaki fikrî durumu açıklarken, İslâmî inanca uymayan şöyle fikirler dermeyân etmektedir. Onlardan bir ikisini aynen alayım: "Müslümanlık, Mûsevîlik ve Hıristiyanlık'tan sonra kurulan ve bu dinlerle Zerdüşt dinindeki ana fikirleri bünyesinde yoğurmuş olan tenzihî bir dindir."

Hazreti Mevlânâ'nın hayatına dair en son çıkan bir kitapta da aynen: "Bilindiği gibi Müslümanlık, Mûsevîlik, Hıristiyanlık'tan sonra ortaya çıktı. Böylece bu dinlerle, Zerdüşt dininin ana fikirlerini yoğurup meczetmiştir." denmektedir. Allah'ın vahyettiği bir din olan Müslümanlığı gereği gibi an-

Hazreti Mevlânâ'nın Hayatı

Hazreti Mevlânâ'nın Doğum Tarihi ve Yeri

Mevlânâ Celaleddin Muhammed (6 Rebiülevvel 609/30 Eylül 1207) senesinde Belh şehrinde dünyaya gelmiştir. Bu doğum tarihi üzerinde görüş ayrılıkları vardır. *Menakıbu'l-Arifin* sahibi Eflakî Dede merhum, yukarıdaki tarihi gösterirken Hazreti Mevlânâ'nın *Fîhi Mâfih* eserinde Semerkand'da idik, Harzemşah, Semerkand'ı kuşatmış, asker yığmış, savaşıyordu. Bir mahallede pek güzel bir kız vardı. O kız o kadar güzeldi ki, o şehirde ona benzer kız yoktu. O kızın:

"Allah'ım beni zalim düşmanların eline bırakma, bunu bana reva görme" diye yalvardığını duydum. diye yazması bu tarihin yanlış olduğunu göstermektedir. Çünkü Semerkand şehri Mevlânâ'nın doğum tarihi olan 1207 tarihinde Harzemşah tarafından muhasara edilmişti. Bu muhasara vakası, kızın güzelliğini hatırlaması için Mevlânâ'nın o yıllarda en azından beş altı yaşında olması gerekir. Her halde bu sebepten olacak ki tarihçi Will Durant Mevlânâ'nın doğum tarihini 1201 diye gösterirken, Maurice Barres de 1203 olarak kaydetmiştir. Belh şehri bugün Afganistan'da bulunmaktadır. Belh şehri, o devirlerde, ilim merkezi olup henüz Moğol istilasına uğramamıştı. Camileri, medreseleri, sarayları ile etrafa ün salmıştı. İpek yolu üzerinde tüccarların da kaynaştığı, iktisaden gelişmiş bir başkent idi.

Mevlânâ'nın Lakapları, Mahlasları

Adı, Muhammed lakabı, Celaleddin'dir. Bütün tarihçiler bu lakapla tanırlar. Celaleddin isminden başka Hudavendigâr lakabı ile de yâd edilir. *Mesnevî* şerhlerinin bazısında ondan, Mevlânâ Hudavendigâr diye bahsedilir. Nitekim Mevlânâ'ya ve babasına yarım asra yakın hizmette bulunan Sipehsalar'ın yazdığı hem üstadım, efendim, merhum Midhat-ı Baharî Hazretleri, hem Ahmed Avni merhum, hem de Tahsin Yazıcı tarafından Türkçeye tercüme edilen *Menâkıb* kitabında da Hudavendigâr tabiri sık sık geçmektedir. Mevlevî ve Mevlânâ tabirlerine gelince, bugün, umumiyetle Mevlevî kelimesi ile Hazreti Mevlânâ'ya gönül verenleri kasdediyoruz. Halbuki, eski devirlerde bu

lakap, Sufîler arasında, Hak âşıklarına, hakikat ehli olanlara, gönülleri uyanık kişilere tahsis edilmiştir. Bu yüzden bizim Mevlânâmızı da Mevlevî diye yâd edenler olmuştur. Ezcümle (835/1432) yılında vefat eden Tebrizli büyük Sûfî şâir Kâsım-ı Envar hazretleri şu beytinde Mevlânâ'yı Mevlevî kelimesiyle yâd etmiştir:

جان معنی قاسم ارخواهی بخوان
مثنوئ معنوئ مولوی

"Ey Kasım, eğer sen, mânâ canını aramak, bulmak istersen Mevlevî'nin mânâlar kaynağı olan *Mesnevî*sini oku" *"Bizim efendimiz"* mânâsına gelen *Mevlânâ* kelimesi, isminin başına getirilerek Mevlânâ Celaleddin diye yâd edildiği gibi, sadece *Mevlânâ* diye de çağrılmış ve çağrılmaktadır. Çoğu zaman bu lakap kullanılmaktadır. Esasen velîlerden bahseden kitaplarda, halk sevdikleri velîleri, hep bu adla zikretmişlerdir: Mevlânâ Halid, Mevlânâ Kasım, Mevlânâ Ahmed adları, menâkıb kitaplarında sık sık geçer. Hazreti Mevlânâ, hayatının çoğunu, o zamanlar *Rum diyarı* diye anılan Anadolu'da geçirdiği için *Mevlânâ-yı Rûm* yahut *Mevlânâ Celaleddin-i Rumî* yahut da sadece *Rumî* diye anılmaktadır. Hazreti Mevlânâ'nın şiirdeki mahlası *Şems-i Tebrizî*'dir. Nâdiren hâmûş (hamûş) kelimesini de kullanır.

Hazreti Mevlânâ'nın Nesebi

Hazreti Mevlânâ'nın nesebi, Hazreti Ebubekir'e kadar uzamaktadır. Sultan Veled *İbtida-name*'sinde (s. 187-188) büyük babası Bahaüddin Veled hazretlerinden bahsederken: *"Onun lakabı Bahaüddin Veled oldu. Ona gönül verenler hadsiz, hesapsızdır. Onun nesebi Hazreti Ebubekir'e kadar uzar. Bu sebepledir ki o, Hazreti Sıddık gibi en yüksek mânâ makamını elde etti"* demektedir.

Eflakî de aynı kanaattedir. Muhammed Bahaüddin Veled hazretlerinin soyunun şeceresini şöyle tesbit etmiştir: Mevlânâ-Muhammed Bahaüddin Veled-Hüseyin Hatibî-Ahmed Hatibî-Mahmud-Mevdud-Hüseyyib: Mutahhar-Hammad-Abdurrahman-Ebubekir (İstanbul Bayezid Ktp. 5265. 250-A).

Mevlânâ'nın Babası ve Annesi

Mevlânâ'nın babası Hüseyin Hatibî oğlu Muhammed'dir. *Bahaüddin Veled* olarak tanınmıştır. Ona, Sultanü'l-ulemâ (bilginlerin sultanı) diye lakap vermişlerdir. Bahaüddin Veled hazretlerine bu Sultanü'l-ulemâ lakabını Peygamber Efendimiz'in verdiğini anlatan bir de menkıbe vardır. Mevlânâ'nın babası bir akşam şöyle bir rüya görmüş:"Bir savaş meydanında kurulmuş ihtişamlı bir otağda Peygamber Efendimiz'in en yakınları ile oturmuş, sohbet ederlerken

birden bire Bahaüddin Veled içeri girer, saygı ile Resulullah Efendimiz'in huzuruna varır. Peygamber Efendimiz Bahaüddin Veled hazretlerine iltifat edip, kendisine sağ başta yer göstermiştir. Sonra etrafında bulunanlara hitab ederek *"Bahaüddin Veled'in bizce değeri çok yüksektir. Bundan böyle onu Sultanü'l-ulemâ lakabıyla anınız"* diye buyurmuştur.

Ertesi gün aynı rüyayı gören üçyüz bilgin Bahaüddin Veled hazretlerinin medresesine gelirler. Gece gördüklerini anlatmak isterler. Bahaüddin Veled hazretleri gördükleri rüyayı onlar başlamadan onlara anlatır. Onlar, şaşırır kalırlar. İşte bu Peygamber Efendimiz'in Mevlânâ'nın babasına gösterdikleri sevgi yüzündendir ki bundan böyle kıyamete kadar, ona *bilginlerin sultanı* denecektir.

Gerçekten de Bahaüddin Veled hazretleri, yalnız bilginlerin sultanı değil, insanlığın sultanı, faziletin sultanı, cesaretin sultanı, hulasa, her şeyin sultanı idi. Kısaca örnek bir insan, kâmil bir insan idi. Üstün bilgisi yanında tam Muhammedî bir ahlâka, fazîlete mâlikti. Herkese iyilik eder, kötülükten kaçınırdı. Etrafında, bulunanları uyarmak, onları imansızlıktan, sapıklıktan korumak için, onlarla sohbetler tertip eder, konuşmalar yapardı. Çok güzel konuşurdu. Onu dinleyenler aşkla, imanla kendilerinden geçerlerdi.

O korkak âlimlerden değildi, hükümdarların bile yüzlerine karşı hatalarını söylerdi. Nasıl Şeyh Sadi hiç korkmadan, Bağdad'ı yakıp yıkan Hülagu'nun yüzüne karşı, *"sen bir zalimsin"* diye bağırdı ise, Sultanü'l-ulemâ da Harezmşah'ın yüzüne karşı yürüdüğü yolun Muhammedî yol olmadığını, sapıklık olduğunu söylüyordu. O korkarak, düşüncelerini söylemeyen, sultanları medheden, maddî çıkarı için iki yüzlü olan, yüze gülen bilginlerden değildi. Yunan felsefesinin etkisi altında kalan alimleri de padişahları da, uyarıyordu. Bu sebeple imanlı halk, hep ona koşuyordu. O zamanlar, ilim ve irfan merkezi olan Belh şehri ahalisi, Bahaüddin Veled hazretlerine büyük itibar ve sevgi besliyordu. Halkın Sultanü'l-ulemâya karşı gösterdiği aşırı sevgi ve saygı, o devrin padişahı olan Harezmşah'ı korkuttu. Değerini anlayamayan, onun inancını tanımayan bilginlerin çoğu onu kıskanıyorlardı. Fakat o, hiç bir şeyden çekinmiyordu. Fikirlerini açıkça söylemeden vazgeçmiyordu. Sultanü'l-ulema'nın babası Ahmed Hatibî, oğlu Hüseyin Eflakî'nin rivayetine göre asrın en tanınmış âlimlerinden, faziletli erlerindendi. XII. asrın tanınmış fakîh ve âlimlerinden Raziyüddin-i Nişaburî, ondan ders görmüştü. Muhammed Bahaüddin Veled hazretlerinin anası da, Harzemşahlar hanedanına mensuptur. Fakat hanedanın hangi sultanına mensup olduğu belli değildir.

Bahaüddin Veled'in Belh'ten Göç Etmesi

Sultanü'l-ulema'nın, fikir ve inanç ayrılığı yüzünden Belh'den göç ettiği bir gerçektir. Çünkü Harezmşah'ın *Kübreviyye tarikatı* mensupları ile arası iyi

Hazreti Mevlânâ'nın Şahsiyeti ve Fikirleri

Hazreti Mevlânâ'nın Hayatının Özelliği

Belh'te bu fanî dünyayı şereflendiren, mecazî hayatını, sayılı nefeslerini tüketerek Konya'da, öteki âleme göç eden, büyük velî Mevlânâ'nın hayatı, diğer büyük insanların hayatından pek farklıdır. Mevlânâ'nın hayatı, gurbet içinde, gurbette geçmiştir. Öz yurdunun yani ezel âleminin garibi olan Mevlânâ, mecazî yurdunun da garibi olmuştur. Çocukluğunun güzel şehri Belh'i terk ederek, diyar diyar dolaşan, sonunda Konya'da karar kılan Mevlânâ, gurbet içinde gurbette geçen hayatını tamamladı. Sevdiği ve sevildiği Allah'ına kavuştu. Gerçekten de Mevlânâ'nın hayatı, diğer büyüklerin hayatına benzememektedir. Yanımda gerek Türkçe ve gerekse başka dillerde yazılmış Hazreti Mevlânâ'nın hayatından bahseden birçok kitap var. Faydalandığım yazarların adlarını ilerde arz edeceğim. Bu kitapların hiç birisinde Mevlânâ'yı bulamadım. Bu kitaplarda Mevlânâ'nın babası Sultânu'l-ulemâ, mürşidi Seyyid Burhaneddin-i Tırmizî, Tebrizli Şemseddin, Kuyumcu Selahaddin, Çelebi Hüsameddin var, fakat gönlümüzün sultanı Mevlânâ yok. Bu görüş, 'ındî bir görüş değildir.

Sayın okuyucularım; kitaplığınızda bulunan herhangi büyük bir insanın hangi alanda olursa olsun "Bu kubbede hoş bir ses bırakmış" ünlü bir kişinin hayatından bahseden bir kitabı elinize alınız, karıştırınız. Göreceksiniz ki elinizdeki o kitapta, hayatını öğrenmek istediğiniz o kişinin, doğumundan ölümüne kadar, başından geçen maceralar, yaptığı işler, ortaya koyduğu eserler vardır. Halbuki Mevlânâ'dan bahseden eserlerde Mevlânâ yok, Mevlânâ nerede?

Mevlânâ sevdiklerinde, sevdiklerinin hayatında, kendi hayatını gizlemiş. Nasıl hiçbir şaire nasib olmayan vasıflarda, fevkalade latîf binlerce özlü, derin manalı şiirleri ihtiva eden *Divân-ı Kebîr*'de Celâleddin-i Rûmî adında bir şair yoksa, nasıl sadece bir nazım şekli olan *Mesnevî* tarzını kullanarak, bu şekli şereflendirmiş *Mesnevî-i Şerif*'ine bile *Celâl-nâme* değil, *Hüsam-nâme* adını vermek suretiyle eserlerinde adını gizlemişse, hayatını da sevdiklerine vermiş kendini gizlemiştir.

Mevlânâ'nın Sûreti ve Sîreti

Mevlânâ'ya ait hayal mahsulü birçok resimler, portreler, minyatürler görülmektedir. Hatta o devirde Mevlânâ'nın resmini yapan ressamlardan da bahsedilmektedir. Eflâkî gibi onun dış görünüşünü, sûretini anlatanlar da vardır. Mesela: Halktan birisi Muiniddin Pervâne'ye demiş ki, "Mevlânâ devamlı perhizden ötürü solgun benizli, halbuki Sultan Veled, penbe yanaklıdır". Biz bu yazılara, bu resimlere bakarak Mevlânâ'nın fizyonomisini, dış görünüşünü tasavvur edebilir miyiz?

Anlattıklarına göre Mevlânâ, zayıf, solgun benizli, nârin vücutlu bir kişi idi. Derler ki: Bir gün hamama girmiş, orada aynada kendini çıplak olarak görünce çok zayıf olduğunu fark etmiş, kendine acımış da, "Bütün ömrümde bir kimseden utanmamıştım, fakat bu gün aynada kendi zayıf vücudumu görünce kendimden utandım" diye buyurmuştu.

Mevlânâ solgun benizli olmasına rağmen, gayet nûrânî, mehâbetli bir görünüşe mâlikti.

Mübârek velînin gözleri çok çekici idi. Keskin ve coşkunlukla dolu idi. Gözlerinin nurlu bakışı, öyle tesirli idi ki, kimse onun gözlerindeki tesiri bilmeden gözlerini onun nurlu gözlerine çevirir de bakarsa, hemen o kudretli bakışların etkisi altında kalır da gözlerini oradan ayırırdı.

Bu görüşler, bu tasvirler Mevlânâ'nın dış görünüşüne aittir. Onun sîreti, iç âlemi nasıldı? Mevlânâ, *Mesnevî*'nin bir yerinde:

کی ببینم روی خود را ای عجب
تا چه رنگم، همچو روزم با چو شب
گفتم آخر آینه از بهر چیست
تا بداند هر کسی کو چیست و کیست
آینهٔ آهن برای پوستهاست
آینهٔ سیمای جان سنگی بهاست
آینهٔ جان نیست الا روی یار
روی آن یاری که باشد زآن دیار

(Mesnevî, c. 2, beyit 95)

"Acaba ben kendi yüzümü nasıl görebilirim? Acaba benim nasıl bir rengim var? Ben lekesiz yüzlü, ak yüzlü biri miyim? Yoksa kirli, günahkâr yüzlü bir kişi miyim? Bu hali nasıl görebilirim? Böylece ben, iç yüzümü, can sûretimi görmek için çırpınıp duruyordum, araştırmalar yapıyordum. Fakat sîretim, iç yüzüm kimseden görünmüyordu, hiç bir şey beni bana göstermiyordu. Kendi kedime dedim ki, ayna neden icad edilmiştir, ne işe yarar? Herkes aynaya bakarak kendisinin kim olduğunu, nasıl olduğunu görsün, bilsin diye bulunmuş mudur? Fakat bildiğimiz aynalar, insanların dış yüzleri-

ni, sûretlerini göstermek için yapılmıştır. Can yüzümüzün aynası nasıldır, nerededir? Can aynası çok pahalı, çok değerlidir. Can aynası, ancak sevgilinin yüzüdür. Bizim iç yüzümüzü, can yüzümüzü gösteren sevgilinin yüzü bu diyarda yoktur. O, mana diyarındadır."

Mevlânâ'nın iç âlemini, ahlâk ve karakterini aksettirecek sevgili nerede bulunur ki?

Sultânu'l-ulemâ'nın oğlunun sîretini kim anlatabilir? Sultânu'l-âşıkîn nasıl tasvir edilebilir?

Bilginlerin sultanı olan babasının ilmiyle, ahlâkıyla beslenen aşk potasında yanıp yakılan bu velîyi gereği gibi anlamaya ve anlatmaya kimsenin gücü yetmez. İlahî aşkın etkisi ile o, kinden, nefretten, kötülüklerden, benlikten, şöhretten ve bütün beşerî isteklerden kurtulmuş üstün bir varlıktı. Hayr ve kemâl sahibi, aşk ve irfan sahibi idi. O, aşk ve irfan denizine dalınca, birbirine zıt olan görüşlerden kurtuldu. İyi, kötü kaydından uzaklaştı.

Mesnevî'de bir yerde şöyle buyurur:

چون به بی‌رنگی رسی کان داشتی
موسی و فرعون دارند آشتی

(*Mesnevî*, c. 1, beyit 2467)

"Ezelde bulunduğun gibi, renksizlik âlemine ulaşınca, orada Musâ ile Firavn'ı barışmış olarak bulursun."

Gerçekten de dalgalanmak, köpürmek, mavi ve yeşil görünmek, denizin sathındadır. Denizin derinliklerine inince ne dalga kalır, ne de çeşitli renkler. Denizin dibinde dalga yoktur, deniz sadece bir renkte görünür.

Bu görüş sebebiyledir ki, Mevlânâ hayatında bütün milletlere, mezheplere aynı görüşle baktı. Onun herkese, her şeye bakışı bu yöndendi. Herkese karşı muamelesi, davranışı birdi. Herkesi bir gözle görüyordu. Onun nazarında Müslüman, Hristiyan, Musevî, ateşe tapan biri idi. Bu sebeple Müslüman olmayanları hor görmemek, onların dinlerine, inançlarına saygı göstermek gerektiğini anlatmak istiyordu. İslâm ülkelerinde, camilerin yanında kiliseler de, havralar da görülmektedir. Müslümanlar bütün dinlere saygı göstermektedirler. Mevlânâ'nın tam İslâmî olan bu görüşü yanlış anlaşılmamalıdır. Elbette Müslümanlık en son din olduğu, Müslümanlık gelmekle, kendisinden evvel gelen bütün dinlerin hükümleri düştüğü için Hazreti Muhammed (s.a.s.)'in tebliğ ettiği din bütün dinlerden üstündü. Peygamberimiz de âhir zaman peygamberi olup, ondan sonra peygamber gelmemişti. Mevlânâ'nın vahdet gözü ile, bütün dinleri bir görmesi, Müslümanlığı diğer dinlerle eşit sayması düşüncesini akla getirmemelidir. Din olarak, bütün dinler müsâvîdir, fakat getirdikleri hükümler itibarıyla birbirlerinden ayrılırlar. Fakat hakikatleri birdir.

Hazreti Mevlânâ, bütün dinleri, mezhepleri, milletleri, vahdet denizinin dalgaları olarak görüyor. Nitekim Bakara Sûresi'nin 285. âyetinde "O'nun elçilerini bir görürüz, elçilerinden hiçbirini diğerinden ayırmayız." (2/285) diye Cenâb-ı Hak peygamber olarak bütün peygamberleri bir gördüğü halde yine aynı sûrenin 253. âyetinde " İşte biz elçilerden kimini, kimine üstün kıldık" (2/253) diye, bazı peygamberleri, diğerlerinden üstün görmektedir. Böylece, din olarak bütün dinler ve mezhepler, bir oldukları halde, getirdikleri hükümler yönünden farklı olmuşlardır. Müslümanlık da en son din olduğu için bütün dinlerin fevkindedir.

Hazreti Mevlânâ, *Mesnevî*'nin bir başka yerinde de bu konuya değinerek şöyle buyurur:

نردبانهاییست پنهان در جهان
پایه، پایه تا عنان آسمان
هر گروه را نردبانی دیگرست
هر روش را آسمانی دیگرست
هر یکی از حال، دیگر بی‌خبر
ملک با پهنا و بی‌پایان و سر

(Mesnevî, c. 5, beyit 2556)

"Dünyada, basamak basamak göklere kadar uzanan gizli merdivenler vardır. Her topluluğun ayrı bir merdiveni vardır. Her gidişin başka bir göğü bulunmaktadır. Herbiri öbürünün halinden habersizdir. Gidilecek yer sonsuz bir ülkedir.Onun ne başı var, ne de sonu."

Bu beyitler, bu güzel sözü açıklamaktadır:

الطرقِ إلى اللهِ تعالى هو بعددِ أنفاسِ الخلائق

"Allah'a varan yollar, varlıkların adedi kadar çoktur."

Hazreti Mevlânâ da herkesi, her şeyi bir görme (Tevhid görüşü) ve müsâmaha haddinden fazla idi. Rivayet ederler ki bir gün semâ esnasında Hazreti Mevlânâ kendinden geçmiş bir halde ansızın bir sarhoş semâ'a girerek coşkunluklar etmeğe başladı. Kendisine hakim değildi. Semâ ederken yalpa vuruyor, zaman zaman Mevlânâ'ya çarpıyordu. Mevlânâ'nın dostları, adamı azarlayıp incittiler. Hazret buyurdu ki: "A dostlar, şarabı o içmiş, siz sarhoş olmuşsunuz, adamı ne diye azarlıyorsunuz?"

Mevlânâ'da büyük bir tahammül, yumuşak huyluluk vardı ki, herkesi hayrette bırakırdı. Gönül gözleri kapalı olan hasımları tarafından ona revâ

حُبِبَ اِلَی مِن دُنْیاکُم اَلنّساءُ ...وطَیّب وجُلِّتْ قُرّةُ عَیْنِي في الصلاةِ

"Bana dünyamızdan üç şey sevdirildi: Kadın, güzel koku ve gözümün nûru namaz". Bu hadîste kadını, namazdan evvel zikretmesi de, Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'in kadına ne kadar kıymet verdiğini isbat ediyor.

Bu konuyu bitirirken, şunu da arzetmek isterim ki, kadına karşı gösterilen bu sevgi ve saygı sâdece onun ana oluşundan ötürü değildir. İbn Fârid hazretlerinin; "Kasîde-i Tâ'îye"sinin şu 242. beytinin ifâde ettiği mânâyı da düşünmek gerekir:

فكُلّ مَليحٍ حُسْنُهُ مِنْ جَمالِها
مُعارٌ لَهُ بَلْ حُسْنُ كُلّ مَليحَة

"Kadın olsun, erkek olsun, her güzelin güzelliği, muvakkat bir zaman için Hakkın güzelliğinden alınmıştır".

Mevlânâ'ya Göre Şiir ve Şâirlik

Şaşılacak şeydir ki Hazreti Mevlânâ; duygularını ve düşüncelerini hep şiirlerle ifâde ettiği, doğunun da, batının da yetiştirdiği en büyük şâirlerin takdîrlerini, hayranlıklarını kazandığı halde, o kendini şâir saymamakta ve şiir söylemekten âdeta utanmaktadır.

Esâsen Hazreti Mevlânâ gibi bir Hak âşığına "şâir" demeğe insanın dili varmıyor. Nitekim Ziyâ Paşa merhûm da hakîkatı sezmiş de:

"Şâir demek öyle ehl-i hâle
Îrâs-ı nakîsedir, kemâle."

(Böyle hâl ehli olan kişilere "şâir" demek, onların kemâline, olgunluğuna, üstünlüğüne zarar vermektir, onları mânen zedelemektir) demiştir.

Gerçekten de "şâir" kelimesi, Mevlânâ'yı anlatamaz, tavsîf edemez. Onu, tavsîf etmek için başka kelimeler, başka sözler bulmamız lâzımdır.

Mevlânâ, *Fîhi Mâfih* eserinde bu duygularını şu şekilde ifâde buyurmaktadır: "Benim bir huyum vardır, hiç kimsenin gönlünün benden incinmesini istemem. Meselâ, bâzı kimseler semâ esnâsında bana çarparlar, bâzı dostlar da bu çarpanlara çıkışırlar, mâni olmak isterler. Bu benim hoşuma gitmez. Bu dostlara yüz defa söyledim: Benim için kimseye bir şey söylemeyiniz. Ben, bana çarpanlardan memnûnum. Ben, o derece gönül almasını isterim ki; dostlar yanıma geldikleri zaman, melûl olmasınlar, sıkılmasınlar diye şiir söylerim. Bir müddet şiiri terkediyorum. Onlar, mahzun oluyorlar, benim şiir

söylememi istiyorlar? Ben de onları kıramıyorum, şiir söylüyorum. Yoksa, ben neredeyim, şiir nerede? ... Vallahi ben şiirden bîzarım.Benim yanımda şiirden fena bir şey yok. Bu hâl neye benzer? Bir kimse misafirinin isteği üzerine eline bir işkembe almış, onu yıkıyor. Bu hareketi, o pis kokulara katlanması misâfirinin arzûsuna uymak içindir. Çünkü, misâfirin işkembe yemeğini sevdiğini bilmektedir.

Bizim vilâyetimizde -Belh şehrinde- şâirlikten daha utanılacak bir iş, bir meşgale yoktu. Eğer biz, buralara gelmeseydik de kendi vilâyetimizde kalsaydık, onların tabîatına uyardık. Onların istedikleri şekilde çalışırdık. Ders okutmak, kitaplar tasnif etmek işleriyle meşgûl olur, şiir söylemezdik. (*Sipehsalâr tercümesi*, Midhat Baharî. s. 97).

Gerçekten de Hazreti Mevlânâ öyle bir aşk ve şevk içindedir ki, şâirlik, onun nazarında çok gerilerde kalır. O, bitmek tükenmek bilmeyen bir seziş, bir heyecan ve bir mânevî zevk ile mest olmuştur da :

من، این و آن ندانم، سرمست جام عشقم

"Ben onu bunu bilmem, ben aşk kadehi ile mest olmuşum"

demektedir.

Dünyanın en büyük şâirleri arasında yer aldığı halde, kendini "şâir" saymayan Mevlânâ haklıdır. Çünkü o, kendini diğer dünya şâirleri ile mukayese edemezdi. Zira o:

شعرچه باشد بر من تا که زنم لاف ازو
هست مرا فنَ دیگر، غیر فنون شعرا

"Benim için şiir nedir ki ben ondan bahsedeyim. Benim diğer şâirlerin sanatlarından, hünerlerinden başka, sanatım, hünerim vardır, ben Hak âşığıyım."

diye buyurmaktadır.

Hak âşığı olmayan şâirlerin şiirleri, fikir ve hayal mahsulüdür. Onların şiir söylemekten maksatları şöhrettir. Kendilerini tanıtmaktır. Daha doğrusu, dünya şâirleri, kendilerini tanıtmak için, Hak şâirleri de Hakk'ı tanıtmak için şiir söylerler. Bu sebepledir ki, velîlerin çoğu şiir söylemişlerdir. Fakat, hiçbir velî Mevlânâ kadar çok şiir söylememiştir. Velîleri birbirleriyle mukâyese etmek edebe muhaliftir, doğru değildir. Yalnız şu kadar söylenebilir ki, Mevlânâ, hem büyük bir velî, hem de büyük bir şâir olduğu için tesiri büyük olmuştur. Aslında Mevlânâ'nın kendisi bir şiirdir. O, ümmet-i Muhammed'e, Hakk'ın bir şiiridir. Mevlânâ'nın mübârek dudaklarından dökülen şiirler yazılmasaydı, biz Mevlânâ'yı tanıyamayacaktık. Bu sebeple, Mevlânâ'yı bulmak

isteyen, şiirlerinin içine girsin. Onun aşkı, îmânı, heyecanı, duyguları, düşünceleri hep şiirlerindedir. Bu yüzdendir ki, *Mesnevî-i Şerîf* ve *Dîvân-ı Kebîr* olmasaydı Mevlânâ da olmayacaktı. Allah'ın ledünnî bir şiiri olan Mevlânâ, aynı zamanda büyük bir şâirdir. Fakat o, başka türlü bir şâirdir, başka türlü şiirler söylemektedir. O, dil ile söylenen şiirleri istememektedir.

کی باشدای گفت زبان من از تو مستغنی شده
با آفتاب معرفت در سایهٔ شاه آمد
یارب، مرا پیش از اجل فارغ کن از علم و عمل
خاصّه که علم منطقی در جمله افواه آمده

(Dîvân-ı Kebîr, 5; 2279)

"Ey dil ile söylenen söz ... Ben ne zaman senden vazgeçeceğim, ne vakit senden kurtulacağım da mârifet güneşinin nûru ile gerçek pâdişahımı bulacağım, ona sığınacağım. Ona gönülden sesleneceğim. Yâ Rabbi! Ecel gelip çatmadan, beni ilimden de kurtar, amelden de. Hele gönülden gelmeyen, ağızlara gelen, dillere düşen sözlerden beni büsbütün kurtar." diye yalvarmaktadır.

Başka bir şiirinde de şöyle buyurmaktadır:

پرده است بر احوال من اینگفتن واین قال من
ای ننك گلزار ضمیر از فکرت چون خار من
یارب بغیر این زبان جانرا زبانی ده روان
در قطع و وصل وحدنت تابکسلد زنّار
روزی برون آیم زخود فارغ شوم ازنیك وبد
گویم صفات آن صمد بی‌نفق دُر آنبار من

(Dîvân-ı Kebîr, 4; 1791)

"Benim bu sözlerim, bu söyleyişlerim hallerime perdedir. Gül bahçesine benzeyen gönlüm, diken gibi olan düşüncemden utanmaktadır.
Yâ Rabbî, rûhuma bu dilden başka bir dil ver de, senin birliğini söyleyerek îmansızlık bağlarından kurtulayım.
Bir gün olsun, kendimden geçeyim de, iyiye de, kötüye de aldırmayayım ve Hakk'ın sıfatlarını dilsiz, dudaksız, gönlümde söyleyeyim."

Dikkat edilirse, anlaşılacaktır ki, bütün duygularını, fikirlerini, aşkını şiirler halinde, çok mükemmel bir şekilde terennüm ettiği halde, Mevlânâ, çok sevdiği Allah'ını gereği gibi anlatamadığına, duyduklarını duyuramadığına kanidir. Bu bakımdan şiiri kifâyetsiz bulmakta, dilsiz, dudaksız olarak gönülden Rabbine seslenmek istemektedir. Nasıl ki Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Cenâb-ı Hakk'a:

سُبحَانَكَ مَا عَرَفْنَاكَ حَقَ مَعْرِفَتِكَ يَا مَعْرُوفْ

"Ey varlığı bilinen, hissedilen Allahım! Seni tam hakîkatinle, şânına yaraşır bir şekilde bilemedik." diye niyâzda blunmuştu. Hazreti Mevlânâ da şiiri, şâirliği beğenmiyor değil de, şiiri kifayetsiz bulduğu için yukarıdaki beyitleri söylemiş, âdeta *"Allahım, seni, senin sevgini, şânına lâyık bir şekilde ifadeden âciz kalıyorum, Allahım, senin hakkında hissettiklerimi, sözlerle, şiirlerle ifade edemiyorum."* demek istemektedir.

Bundan senelerce evvel ismini hatırlayamadığım bir İngiliz şâirinin şöyle bir vasiyetini bir dergide okumuştum: "Benim en güzel şiirim, bir gramafon plağına söylenmiştir. Ancak ölümümden elli sene sonra bu plak çalınacaktır." Bu plak üniversitenin arşivinde saklanmış, vasiyeti gereğince, elli yıl geçince plağın açılacağı ve çalınacağı gazetelerle ilan edilmiş ve şiir meraklıları, birçok şiir kitapları yayınlanmış bulunan bu tanınmış şâirin en güzel şiirini dinlemek için üniversite konferans salonunda toplanmışlar. Elli sene evvel mühürlenmiş ve itina ile saklanmış bulunan plak, bir gramafona konarak çalınmak istemiş, binlerce kişinin toplandığı salonda herkes nefes keserek şiiri dinlemek istenmişler. Ses yok. Plağı tetkik etmişler, görmüşler ki plak bomboş. Şair, herkesi elli sene beklettikten sonra, en güzel şiirin, söylenmeyen, gönülde kalan şiir olduğunu anlatmak istemiştir. Sözden öte, harften öte bir dil ile söylemek istemiştir.

Hazreti Mevlânâ da en güzel şiirin, dudaklardan dökülen değil de, gönülde duyulan şiir olduğunu anlatmak istemiştir. Şiiri kifayetsiz bulduğu halde, coşkun ve heyecanlı şiirleri ile dünya şâirlerinin en büyükleri arasında yer alan Hazreti Mevlânâ hakkında gerek yurdumuzda, gerekse yabancı memleketlerde yetişen mütefekkirlerin, şâirlerin, edebiyat tarihçilerinin Mevlânâ'nın şiirleri hakkındaki görüşlerini, o şiirlere duydukları hayranlığı bu bahse alırsam birçok sahifeler dolacak, konu uzayıp gidecektir. Ben ne Câmî'nin, ne İkbâl'in, ne Browne'nin, ne Nicholson'un, ne Arberry'nin ne de Massignon'un görüşlerini alacağım. ... Ben sadece İran'ın yetiştirdiği büyük ediblerden olup, İran edebiyatını, İran şiirini tedkik eden, asırlar boyu Farsça şiir yazmış bulunan en tanınmış şâirlerin şiirlerinden *Mecma'u'l-Fusahâ* ve *Riyâzu'l-Ârifîn* gibi antolojiler meydana getiren ve Hazreti Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'inden seçmeler yaparak *Dîvân-ı Şemsü'l-Hakâ'ik* nâmı altında neşreden Rıza Kulı Han Hidayet merhumun Mevlânâ hakkındaki görüşlerini alarak bu bahsi kapatacağım:

> "Ben nâciz kul ki, dilim Farsça'dır, İran'da söz söyleyen ve söz bilenler arasındayım. Bir çok kitaplar görmüş, şiirler dinlemiş ve okumuşum. Nice manzûm ve mensûr kitaplar, edîblere, âriflere ve velîlere ait tezkireler yazarak, te'lif ederek cihâna sunmuşum. Mevlânâ'nın gazelleri gibi vecdli ve aşk dolu şiirleri, Farsça yazılmış İran şiirleri içinde görmedim. Yine tefekkür ederek, kendi bilgime göre bir hayli düşündüm, araştırdım, hiçbir şâiri onun şiirlerinin, onun hallerinin pâyesine varmış bulamadım.

Gerçekten de Mevlânâ'nın şiirlerinde ilâhî sezişler, rabbânî doğuşlar vardır. O şiirlerde o kadar hakîkatler, o kadar incelikler, o kadar ilâhî mârifetler vardır ki, geçmiş zamanlarda gelmiş ve hakîkatleri araştırmış âriflerin, eski devirlerde yetişmiş fasîhlerin, edîblerin hiç birinin kitaplarında bu düşünce ve duygulara rastlamadığım gibi, zamanımızın en büyük şeyhlerinin, mürşidlerinin sözlerinde de Mevlânâ'da bulduklarımı bulamadım."

Mevlânâ'nın nurlu gönlüne, lafız, mânâ ikisi aynı güzellikte, aynı parlaklıkta birden geliyor.

İran şâirlerinin en büyüklerinden sayılan Şeyh Sa'dî'nin, gazelleri fesâhatin en yüksek derecesine ulaşmıştır. Güzellikte de pek üstündür. Fakat sözlerinin ve hayallerinin çoğu mecazlarla doludur. Mevlânâ'nın şiirlerinde olduğu gibi, hakîkatın keşfi ve Hak yolunun açıklanması orada görülmez.

Sözün güzelini, çirkinini ayırt etmeğe muktedir kalb gözü açık olan bir kimse ve anlayışlı bir tetkikçi bilir ki, cenâb-ı Mevlânâ'nın sözlerinde hikaye bambaşka bir hal alır. Hakkın fazl ve cömertlik sofrasında onun başka bir payı, başka bir ilâhî kısmet ve özelliği vardır.

بر بَسْته دگر باشد و بر رسُته دگر

"Büyümesi ve gelişmesi olmayan başka, olan yine başkadır". Nasıl ki, Mevlânâ'nın zuhurundan zamanımıza kadar fazl ve kemâlde, aşk ve hâlde, kâmil muhakkiklerden Allah'a vâsıl müdekkiklerden ondan daha güzel şiir söyleyen bir kimse gelmemiştir. Daha güzel, daha yüksek şöyle dursun, onunla boy ölçüşecek bir kimse dahi bulunamamıştır." *(Dîbâce-i Dîvân-ı Şemsü'l-Hakâ'ik,* s. 3)

Dil ile söylenen şiirleri pek beğenmeyen, gönül şiiri isteyen Mevlânâ, gönlünde duyduklarını Allah'ın inâyeti ile coşkun bir ifade ile dile getirmeyi başarmıştır. Onlara, dinleyenleri büyüleyecek bir ruh vermiştir. İlâhî aşk ile yanan ve yakılan mübârek gönlünden kopup gelen mısralar, onun zarîf dudaklarından dökülürken canlanıyor, esrarlı bir hal alıyordu. O kelimeler, aşkın tefsiriyle tutuşuyor, yanıyordu. Adeta Mevlânâ'nın duyguları, heyecanı, o kelimelerin içine gizlenerek geliyor, dinleyenleri büyülüyordu. Semâ, ederken, coşkunluk halinde söylediği şiirleri yazan "sır kâtipleri"nin de onları dinleyenlerin de gönülleri tutuşuyordu.

Mevlânâ'nın Tesiri

Mevlânâ İslâm âleminde yetişen bütün gönül erlerinin, mütefekkirlerin, şâirlerin fevkinde bir nâm kazanmıştır. Tasavvufa ait herhangi bir kitabı elinize alsanız, yahut tasavvufa ait herhangi bir konu üzerine konuşulduğunu, fikir

yürütüldüğünü görseniz, dinleseniz, muhakkak orada Mevlânâ'dan alınmış beyitlere, fikirlere, görüşlere rastlarsınız.

Yalnız bizde ve İslâm memleketlerinde değil, btıda, batı dilleri ile yazılmış tasavvufa ait kitaplarda da Mevlânâ vardır. Mevlânâ'nın adının geçmediği, fikirlerinden, duygularından beyitler alınmadığı hiçbir kitap görülmez.

Mevlânâ duygularını, fikirlerini, gösterişe ve benliğe kapılmadan samimi, hoş bir şekilde gönlünde duyduğu gibi ifade etmesini bilen büyük bir mürşid ve kâmil bir insan olduğu için herkes arafından sevilmektedir. Onun gerek *Mesnevî*'si ve gerek *Dîvân-ı Kebîr*'i ve gerekse diğer eserleri, hakkı, hakîkati seven, ilâhî aşkta nasibi olan her mü'mine, Allah'ın bir hikmet kaynağı, bir irfan menba'ı olmuştur. Onun eserleri, devirler boyunca, her şâire, her edibe, hangi mezhepte,hangi tarikatta olursa olsun, her duygulu insana, herkese hitab etmiştir ve etmektedir. Mevlânâ bütün insanları sevdiği için, mübârek gönlünü herkese açmıştır. Eserleri ile herkese seslenmektedir. Herkes kendi kaabiliyetine, anlayışına, zevkine, meşrebine göre Mevlânâ'dan yararlanmakta, onun duygularında, fikirlerinde kendini bulmaktadır.

Bu bir gerçektir ki, Mevlânâ, yalnız Türklerin ve Müslümanların değil, bütün milletlerin, bütün insanların Mevlânâ'sıdır. Bu yüzdendir ki, bugün onun türbesi, yalnız Müslümanların değil, bütün insanların ziyaret yeri olmuştur. Tasavvuf alanında bu kadr etkili olan Mevlânâ'nın edebiyatımız üzerindeki tesiri de çok derinder. Yedi yüz seneden beri bu tesir kendini hissettirmektedir. Gerek Klasik Türk Edebiyatı'nın yetiştirdiği şâirler, gerekse Yunus gibi mutasavvıf şâirler ve son devirlerde yetişen şâirlerin çoğu Mevlânâ'nın tesiri altında kalmışlardır. Yunus Emre hazretleri:

Mevlânâ hüdâvendigâr bize nazar kılalı
Anın görklü nazarı gönlümüz aynasıdır.

diyerek Mevlânâ'nın etkisinde kaldığını ifade buyurmuştur. Bu devir şâirlerinden Gülşehrî, Âşık Paşa da Mevlânâ'nın tesiri altında kalmışlardır. Şeyhî, Nesîmî, Ahmed Paşa gibi eski devrin birçok şâirleri Mevlânâ'nın etkisi altında kalmışlar, daha ileride göreceğimiz gibi, Erzurumlu İbrahim Hakkı hazretleri gibi *Dîvân-ı Kebîr*'den aynen alınmış tercümeler bile yapmışlardır.

XVI. asırda gelen tanınmış tezkirecilerimizden Kastamonulu Latîfî, zamanını gelinceye kadar gelmiş geçmiş meşhur şâirlerin hayat ve eserlerinden bahseden, o devirlerin bir çeşit "edebiyat tarihi" sayılan meşhur tezkiresinde Celâleddin Rûmî hazretleri ile başlar ve Mevlânâ'yı *"Şeyhlerin Sultanı"* diye tavsif eder.

Klasik bazı şâirlerimiz de, büsbütün Mevlânâ'nın tesiri altında kalarak "Mevlevî Edebiyatı"nın doğmasını ve gelişmesini sağlamışlardır.

Mevlevî Edebiyatı'nın inkişâfa başladığı 16. Yüzyıl'dan itibâren bir çok şâirler, tasavvuf deyimlerinden başka, mevlevî tarîkatine has tâbirleri de kul-

lanmağa başlamışlardır. Bu hal, bilhassa 17. Asır şâirleri arasında daha çok göze çarpmaktadır.

Mevlevî şâirleri hakkında fazla bilgi edinmek isteyenler, Sâkıb Dede'nin *Sefîne-i Mevleviye,* Esrar Dede'nin *Tezkire'*sine ve Ali Enver Bey'in *Semâ'hâne-i Edeb* adlı kitaplarına mürâcaat edebilirler. Kendisi mevlevî olmadığı halde Mevlânâ'ya hayrân olan ve Mevlânâ hakkında kasîdeler yazan şâirlerden biri de, 17. Asır şâirlerimizden Nef'î'dir. Nef'î, *Türkçe Dîvân'*ında Peygamber Efendimiz için yazdığı Na'at'tan sonra, ilk kasîdeyi Hazreti Mevlânâ'ya ayırmıştır. Pâdişahlardan, vezîrlerden önce Mevlânâ'yı düşünmüş ve *Mesnevî*'nin "her beytini ma'rifet cihânı" olarak tavsîf etmiştir. Nef''î'nin Farsça şiirlerini ihtivâ eden *Dîvân'*ında da Mevlânâ için yazılmış kasîdeler var. Bu kasîdelerin birisinde Mevlânâ'yı "ilâhî sırlara âşina bir velî" olarak tanıtıyor.

Klâsik dîvan edebiyatımızın en meşhûr şâirlerinden olan, "kasîde" ve "hicviye"de çok ileri giden Nef''î merhûm, Mevlânâ'yı sevmiş, hakkında güzel kasîdeler yazmış, fakat Mevlânâ'nın yoluna girememiştir. O, gerçekten bir mevlevî olsaydı, benlikten kurtulacak, hoşgörülü olacak, ne kaabileyetsiz, değersiz kişileri göklere çıkaracak, ne de kızdığı kişileri yerin dibine sokacaktı. O, göze girmek için büyükleri medhetmiyecek, bâzı insanlarda da kusuru görerek onları hicvetmiyecekti. Bu yüzden canından olmayacaktı. "Dili ile Hakkın belâsına uğramıyacaktı."

Nef'î'nin insanı ürküten, o büyük şâire yakışmıyan küfürlerle dolu olan *Sihâm-ı Kazâ* adlı hicviye kitabı, feyz-i Mevlânâ ile aşkla, îmânla dolu mânevî bir gülistan olacaktı.

Mevlânâ'ya gönül veren, hakkında samîmî medhiyeler yazan yalnız Nef'î değildir. 17. Asır'dan sora klâsik edebiyatımızda dîvân tertîb eden şâirlerimizin çoğunda Mevlânâ için medhiyeler yazmak bir âdet hâline gelmiştir. Halbuki, İslâm âleminde ve müslüman Türkler arasında Mevlânâ'dan başka daha bir çok velî yetişmiştir. Neden şâirlerimiz sâdece Hazreti Mevlânâ'yı hatırlamışlardır? Büyük bir velî olan Mevlânâ'nın aynı zamanda büyük bir şâir oluşu, ona karşı duyulan sevgi ve saygıyı artırmıştır.

Mevlânâ'nın eserlerini okuyarak, ona hayran olan şâirler o kadar çoktur ki, onların yalnız adlarını yazmak sahîfeler doldurur ve bu bahsi çok uzatır.

Mevlânâ'nın etkisi altında kalan şâirlerimiz arasında Sultan Divânî, Fasîh Dede, Neşâtî, Şeyh Gâlib ve Esrâr Dede'yi de unutmamamız gerekir. Bilhassa Şeyh Gâlib şâheseri olan *Hüsn ü Aşk*'ı *Mesnevî*'nin te'sîri altında yazmıştır. Zâten kendisi de bu hakîkati

"Esrârını *Mesnevî*'den aldım".

diye itirâf etmektedir. *Hüsn ü Aşk*'ın en beğenilen şu beytini hatırlıyalım: Şeyh Gâlib "Benî Muhabbet kabîlesi (Sevgi Oğulları Kabîlesi)" mensublarının hâlini anlatırken:

"Giydikleri âf-tâb-ı temmûz
İçtikleri şu'le-i cihân-sûz".

diye yazmıştı. Bu beyit, *Mevnevi*'nin şu beytinden mülhem olsa gerek:

جامهٔ ما روز تاب آفتاب
شبِ نهالیم و لِحاف از ماهتاب

(Mesnevî, 1;2255)

"Gündüzün elbisemiz, temmuz güneşinin ziyâsından; geceleyin döşeğimiz ve yorganımız ay ışığındandır."

Şeyh Gâlib'den başka Mevlânâ'nın etkisi altında kalan şâirlerimizden Nahîfî, Keçecizâde İzzet Molla, Enderûnlu Fâzıl, Âkif Paşa, Pertev Paşa ve bilhassa aşağıda Mevlânâ'dan yaptığı tercümelerden örnekler alacağım, *Ma'rifet-nâme* sâhibi İbrahim Hakkı hazretleri, Hersekli Ârif Hikmet, Şeyh Nazîf Efendi, Konyalı Şem'î, Şeyh Celâleddin Efendi, Leylâ Hanım, Şeyh Abdülbâki Bey, Ahmed Remzî Dede, Tâhirü'l-Mevlevî, Tokadî-zâde Şekîb, Neyzen Tevfîk, *Mihrâb-ı Aşk* sâhibi Midhat Baharî hazretleri, Yahyâ Kemâl merhûmu da zikretmek gerekmektedir. Yedi asırdan beri Mevlânâ'nın oğlu Sultan Veled hazretlerinden başlıyarak bugüne kadar gelen, hattâ bugün de yazılmakta devam edem Mevlânâ medhiyeleri toplansa, ciltler dolusu muazzam bir külliyât vücûda gelebilir. Vâsıf-ı Mevlevî'nin tertîb ettiği *Mecmû'a-i Medâyih-i Hazreti Mevlânâ* ünvanlı yazma eser bize bu hususta bir fikir verebilirse de, ihtiva ettiği medhiyeler, mevcûda nazaran çok naksandır. Son zamanlarda sayın Mehmed Önder neşretmiş olduğu *Mevlânâ Şiirleri Antolojisi*'ne son devir şâirlerimizin de bâzı medhiyelerini almıştır. Bu antolojide Hâlide Nusret Hanım'ın Arif Nihad Asya'nın, Yaman Dede'nin, Kemâl Edîb Bey'in, Feyzi Halıcı'nın, Nezîhe Araz Hanım'ın, Bekir Sıdkı Erdoğan ve daha başka şâirlerimizin Mevlânâ hakkında yazılmış şiirleri var.

Bunlardan örnek olarak zamanımızın değerli şâirlerinden Bekir Sıtkı Erdoğan'ın Mevlânâ adlı şiirini almadan geçemedim:

"Ey saâdet mülkünün hünkârı pîr
Sende var sır
Sende sekrân kâinâtın raksı var.
Her giren câhil girer dergâhına
Her çıkan dânâ çıkar.

Ey güzellik sırrının miftâhı dost,
Ey ilâhî nûrla şevk almış bedir,
Ey hudutsuz mâverâ
Ey solmayan gerçek bahar.

Söyle esrârın nedir?
Her giren çirkin girer dergâhına
Her çıkan ra'nâ çıkar.
Türbegâhın dâim âşıklar evi
Cümle âlem vecd içinde
Cümle âlem mevlevî...

Yer döner, boşluk döner, âlem döner,
Cümle âlem Şemsin etrafında raks etmektedir.
Bir büyük âlemde tekmil rûzigâr
Bir dönüş başlar ki artık yer ve gök
Hep kaybolur
En güzel mânâ çıkar...

Ey muhabbet pîri dost,
Ey gönüller tahtının sultanı yâr
Sîretin her kalbe sinmiş
Sûretin her yüzde var.
Sayfa sayfa şerh edilmiş Mesnevî'dir her kapı
Hangi âşık çalsa
İstikbâle Mevlânâ çıkar".

Ma'rifetnâme'de Bulunan Mevlânâ'ya Âit Şiirler

Yukarıdaki bölümde Mevlânâ'nın te'sîri altında kalan, Mevlânâ için kasîdeler, medhiyeler yazan Türk şâirlerinden kısaca bahsettim, Bu bölümden de 1703-1780 yılları arasında yaşayan büyük Türk ve İslâm bilgini İbrahim Hakkı hazretlerinin *Ma'rifet-nâme* adlı kitabında bulunan, Hazreti Mevlânâ'ya âid şiirlerden örnekler vereceğim:*

Erzurum'un Hasankale'sinde doğmuş bulunan İbralim Hakkı, Anadolu'da, hattâ bütün İslâm âleminde sevilen ve sayılan büyük bir bilgin, ünlü bir mutasavvıftır. Onun *Ma'rifet-nâme* adlı kitabı, âdeta bir ansiklopedi gibi, çeşitli bilgileri, türlü konuları içine alan büyük bir eserdir. Bu kitapta neler yok ki; dîn, edebiyat, tasavvuf, coğrafya, târih, kozmografya, biyoloji, kıyâfetnâme, daha neler neler...Kitapta büyük bir şiir antolojisi olabilecek kadar da Türkçe, Arapça ve Farsça şiirler mevcut. Esâsen kitabın yazarı da büyük bir bilgin olduğu kadar, büyük bir şâir. Hazretin şiirlerini ihtivâ eden bir de *Dîvân*'ı var.

* Bu bölüm, Uluslararası Üçüncü Mevlâna Semineri'ne sunduğum bir bildiriden, konu ile ilgili olduğu için iktibâs edilmiştir. *"Mevlâna ve Yaşama Sevinci"*, 1978, *Konya Turizm Derneği Dergisi*, s.53).

Ma'rifet-nâme'de bulunan şiirlerin şahsına âid olanlarının hemen hemen hepsini *Dîvân*'ında bulmak mümkün.

Hak âşıklarının faydalanmalarından başka bir gâyesi olmayan büyük bilgin, düşüncelerinin iyice anlaşılması için beğendiği, daha doğrusu, kendi düşüncesine ve işlediği konuya uygun düşen, gerek kendi yazdığı ve gerekse başkalarından aldığı Türkçe, Arapça ve Farsça bir çok şiirleri kitabına koymuştur. Bu suretle, hem ele aldığı konuların daha iyi anlaşılmasını sağlamış, hem de kitabını kuru bir ilim eseri olmaktan kurtarmış, onu güzelleştirmiş, câzib bir hale getirmiştir.

Öteden beri doğuda yazılan kitaplarda âdet olduğu gibi, İbrahim Hakkı hazretleri şiirleri nerelerden, hangi şâirlerden, hangi eserlerden aldığını çoğu kez işâret buyurmamıştır. Bu hususta yanlış bir düşünceye kapılmamalarını sayın okuyucularımdan istirhâm ederim. Başka türlü düşünmek büyük bilginin rûhunu incitir.

İbrahim Hakkı hazretleri *Ma'rifet-nâme*'ye aldığı şiirlere çoğu zaman "Nazm", bâzan da mesnevî şeklinde yazılanlara "Mesnevî" başlığını koymuştur. Bu arada bir çok "Beyt"ler, "Kıt'a"lar, "Rubâ'î"ler de almıştır.

Yukarıda arzettiğim gibi, bu şiirlerin çoğu İbrahim Hakkı'nın kendi şiirleridir. Fakat, Arapça ve Farsça yazılan şiirlerin çoğunu Mevlânâ'dan, Attâr'dan, Senâ'î'den, Şeyh Sa'dî'den, Kaasım-ı Envâr'dan almıştır. *Ma'rifet-nâme*'de bulunan ve başka şâirlere âid olan şiirler, gözden geçirilirse, görülür ki, İbrahim Hakkı Hazretleri en çok Hazreti Mevlânâ'nın te'siri altında kalmış ve ondan çok çok şiirler almıştır.

Aşağıda arzedeceğim hususlardan da anlaşılacağı üzere bu bir hakîkattir ki *Mesnevî-i Şerîf* ile *Dîvân-ı Kebîr*, *Marifetname* sâhibinin en çok sevdiği kitaplardır. Hazretin yanıbaşındadır. *Mesnevî*'den ve *Dîvân-ı Kebîr*'den bir çok şiirler ezberindedir. O, her hangi bir konuyu işlerken yeri gelince hemen *Mesnevî*'den ezberinde olan beyitleri satırlar arasına yerleştirmektedir. Bu hal, Hazret'in *Mesnevî*'yi ne kadar çok sevdiğinin canlı bir misâlidir.

Üzerinde durulması gereken bir husus var: *Ma'rifet-nâme* sâhibi *Mesnevî*'den seçmeler yaparken, her hangi bir cildi açıp istediği konuya âid beyitleri yazmakla işin içinden çıkmıyor, çeşitli *Mesnevî* ciltlerinden aynı konuya âid beyitleri bir araya getiriyor; terkîb yapıyor. Meselâ: Hicrî 1280 senesinde Mısır'da Bulak Matbaası'nda basılan nüshasının 363'üncü sahîfesinde "Nazm" başlığı ile alınan 12 beytin ilk üç beyti, *Mesnevî*'nin 5'inci cildinden, ondan sonra gelen beyitlerin 3 adedi 2'inci ciltten, arta kalan 6 beyit de 3'üncü ciltten seçilerek alınmıştır. Binlerce *Mesnevî* beyitleri arasından 3 ciltten 12 beytin bir araya getirilerek aynı konuda toplanması kolay olmasa gerek. Bu

hal, *Ma'rifet-nâme* sâhibinin *Mesnevî* ciltlerini dikkatle okuyarak, konulara göre beyitleri ayırdığını, onları tesbît ettiğini gösteriyor. Yine *Ma'rifet-nâme*'nin 383'üncü sahîfesinde bulunan 40 *Mesnevî* beytinin ilk 10 beyti 1'inci ciltten, geriye kalan 30 beyit ise 5'inci *Mesnevî* cildinden alınmıştır. Okuyucularımı bu konuda usandırmamak için bir örnek daha vermekle yetineceğim: İbrahim Hakkı hazretleri, *Ma'rifet-nâme*'nin 249'uncu sahîfesinde "Ölümün Niteliği"ni anlatırken *Mesnevî*'den şu iki beyti almış:

روح زیبا چونکه وارست ازجسد
از قضا بی‌شك چشمش رسد
آن تویی که بی‌بدن داری بدن
پس مترس از جسم جان بیرون شدن

"Güzel ruh, tenden kurtulunca ilâhî takdîr şübhesiz insana böyle gerçeği görebilen bir göz verir. Yâni can verildikten sonra, gözden perde kalkar. Ey insan, şunu iyi bil ki, bedensiz bir bedene mâliksin. Şu görünen maddî varlığının ötesinde başka bir varlığın vardır. Hal böyle olunca, rûhunun teninden çıkacağından telâşlanma, korkma".

Bu beyitlerden birinci beyit *Mesnevî*'nin 6'ncı cildinin 4644 sayılı beytidir. İkinci beyit ise, 3'üncü *Mesnevî* cildinin 1613 sayılı beytidir.

Ayrı ayrı ciltlerde bulunan binlerce beyit içinden seçilen bu iki beyit, aynı konuda bir araya getirilmiştir. Böyle seçişleri ve derlemeleri ile, *Ma'rifet-nâme* sâhibinin *Mesnevî* ile nasıl meşgûl olduğu hakkında bize bir fikir verir.

Görülüyor ki, İbrahim Hakkı hazretleri, işlediği konuların, en güzel izâhını *Mesnevî-i Şerîf*'de bulduğu için, konusuna uygun düşen beyitleri *Mesnevî* ciltlerinden seçerek almış ve mevzûlara göre tertiplemiştir. Bu bir emek, aşk ve zevk işidir. *Mesnevî*'yi çok çok okumağa, onu çok sevmeğe, kendini ona vermeğe bağlıdır. Bunu yapabilmek için *Mesnevî*'nin içine girmek, Mevlânâ'nın mânevî ve lâhûtî havasını teneffüs etmek ve onu benimsemek gerekir. *Ma'rifet-nâme* sâhibinin Mevlânâ'yı çok sevdiğini, kitabının 29'uncu sahîfesine aldığı beş *Mesnevî* beytini takdîm ederken kullandığı 'Hekîm-i İlâhî" terkîbinden anlıyoruz.

Bu hususta daha fazla yazarak bahsi uzatmak istemiyorum. Sâdece İbrahim Hakkı hazretlerinin seçtiği beyitlerin *Ma'rifet-nâme*'nin hangi sahîfelerinde bulunduğunu ve bu beyitlerin *Mesnevî Şerîf*'in hangi ciltlerinden alındığını kaydetmekle iktifa edecek, sonra, gerek *Ma'rifet-nâme*'de ve gerekse İbrahim Hakkı hazretlerinin *Dîvân*'ında bulunan Mevlânâ'nın *Dîvân-ı Kebîr*'inden yapılmış manzûm tercümelere geçeceğim:

Mesnevî Cildi	Beyit Sayısı	Ma'rifet-nâme'nin Sahîfesi
III.	5	29
III., VI	2	249
VI.	2	250
III.	15	273
I.	3	275
II.	3	276
I.	3	277
I.	1	294
IV.	3	331
II., I.	7	352
IV.	3	356
I., VI.	7	364
III.	12	367
III.	30	368
V.	20	375
I., V.	40	383
IV.	5	419
VI.	1	421
II.	1	436
IV.	22	483
I.	1	538
Toplam	201	

Bundan epeyce bir zaman önce bir gün İbrahim Hakkı Hazretlerinin *Dîvân*'ını karıştırırken, baş taraftaki gazelleri arasında bulunan:

"Eğer şecer müteharrik olaydı cây-ı becâ
Ne bıçkı zahmı çekerdi ne balta ile cefâ".

(Eğer ağaç bir yerden başka bir yere gidebilseydi, ne bıçkı yarası alabilir, ne de balta cefâsı çekerdi) matla'lı gazel, bendenize vezin ve ruh itibâriyle tanıdığım bir şiir gibi geldi. Hafızamı yokladım, Hazreti Mevlânâ'nın aynı vezinde, aynı edâ ile yazılmış olan bir gazelini hatırladım. "R" kafiyesinde bulunan bir şiirin matla'ı, yani ilk beyti şöyle idi:

درخت اگر متحرك بدی بپا و بسر
نه رنج ار كشیدی نه زخمهای تبر

(Dîvân-ı Kebîr, III; 1142)

"Eğer ağaçta hareket kabiliyeti olsaydı da, ayağı ile başı ile bir yerden bir yere gidebilseydi, ne testere gazabı çeker, ne de balta yaraları alırdı."

İbrahim Hakkı hazretlerinin bu gazelinin öbür beyitlerini Hazreti Mevlânâ'nın gazelinin diğer beyitleri ile karşılaştırınca gördüm ki, Mevlânâ'nın buluşları, görüşleri, benzetmeleri ilk beytte olduğu gibi aynen alınmış ve manzum olarak Türkçe'ye çevrilmiştir. *Ma'rifet-nâme* sahibinin gazelinin ikinci beyiti şöyle:

"Melûl olurdu cihân halkı Şems'den her ân
Mukîm olaydı yerinde çü dahre-i semâ."

(Güneş koskocaman bir kaya gibi yerinde çakılıp kalsaydı, hareket etmeseydi, cihan halkı üzülürdü, rahatsız olurdu.)

Hazreti Mevlânâ'nın gazelinin ikinci beyti ise şöyleydi:

ور افتاب نرفتی بپر ویا همه شب
جهان چگونه منور شدی بگاه سحر؟

"Eğer güneş, bütün gece gittiği yerde kalsaydı, hareket etmeseydi, cihân seher vakti nasıl aydınlanabilirdi?"

Dikkat edilirse görülür ki, bu beytin tercümesi, birinci beyitte olduğu gibi, aynen değil, anlam itibariyledir. Tercümeler hakkında bir fikir verebilmemiz için birkaç beyti daha karşılaştıralım:

İbrahim Hakkı Hazretlerinin gazelinin diğer bir beyiti şöyle:

"Peder kenârını terk etti Yusuf-ı Ken'ân
Seferle Mısır'a azîz oldu anda müstesnâ."

(Yusuf-ı Ken'ân, baba kucağını terketti de gitti Mısır'a azîz oldu, sultan oldu).

Mevlânâ Hazretlerinin gazelinin beyti ise şöyle:

نه یوسفی بسفر رفت از پدر گریان
نه در سفر بسعادت رسید و ملك و ظفر

"Yusuf, ağlaya ağlaya babasından ayrılıp sefere çıkmadı mı? Bu seferde saadete ermedi mi? Mısır'a sultan olmadı mı? Zaferler elde etmedi mi?"

Öteki beyitlerden biri şöyle:

"Habîb-i Hak çü sefer kıldı Ka'be'den mağlûb
Seferle Mekke'yi feth etti gâlib ol mevlâ

(Hakkın sevgilisi, yenilmiş olarak Mekke'den çıktı, Medîne'ye hicret etti. Sonra Medîne'den sefere çıktı, Mekke'yi fethetti, düşmanları yendi.)

Mevlânâ'nın beyti ise şöyle:

نه مصطفی بسفر رفت جانب یثرب
بیافت سلطنت و گشت شاه صد کشور

"Mustafa Medine'ye doğru hicret etmedi mi? Böylece sultanlık bulmadı mı? Yüzlerce memleketin pâdişahı olmadı mı?"

Bir fikir edinmek için, bazı beyitlerini karşılaştırdığım bu gazelden sonra araştırmalarıma devam ettim. Bu defa, *Ma'rifetnâme*'de bulunan "Mesnevî"ler dışındaki şiirler üzerine eğildim. Böylece *Ma'rifetnâme*'de bulunan şiirlerden yirmi gazelin Mevlânâ Hazretlerinden manzum olarak Türkçe'ye tercüme edildiğini tesbit ettim. Bu şiirlerden örnek olarak üç tanesinin klişelerini veriyorum. Bu tercümelerde İbrahim Hakkı Hazretleri bazan Hazreti Mevlânâ'nın şiirlerindeki arûz vezninin aynı kalıbını, hatta aynı kâfiyeyi kullanmış, bazılarında serbest hareket etmiştir. Bazan bir gazeli olduğu gibi almış, Türkçe'ye çevirmiş, bazılarından da birkaç beyit alarak, öbürlerinde aynı hava içinde, aynı edâ ile kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmiş; daha doğrusu Mevlânâ'nın sesine kendi sesini katmıştır.

Hazreti Mevlânâ'dan beş asır sonra gelen büyük bir mutasavvıfın, ünlü bir velînin etkisinde kalarak *Dîvân-ı Kebîr*'de bulunan binlere şiir arasından seçtiği bu gazeller, elbette dikkat çekici olacaktır. *Ma'rifetnâme* sahibinin bu şiirleri ezbere bildiği, zaman zaman bu şiirleri kendisine has bir edâ ile terennüm ettiği muhakkaktır. Kendisini, adeta büyüleyen, duygu ve düşüncelerine cevap veren bu şiirlerden, etrafında bulunan Hak âşıklarının da faydalanmaları için onları Türkçe'ye çevirmesi ne uğurlu bir teşebbüs olmuştur. İbrahim Hakkı Hazretlerinin çok sevdiği bu şiirleri, aynı ölçüler, aynı rûh, aynı heyecanla, kendi duygularını da katarak Türkçeleştirmesi ile iki büyük velînin aynı şiirde, aynı gönülle, aynı dil ile Hak âşıklarına seslenmeleri sağlanmıştır.

Bir mesele üzerine tekrar dönmek arzusundayım. Yukarıda belirttiğim gibi İbrahim Hakkı Hazretleri, gerek *Mesnevî*'den ve gerekse başka kitaplardan alarak *Ma'rifetnâme*'ye koyduğu şiirleri nerelerden, kimlerden aldığını yazmamaktadır. Bu, eski Şark kitaplarında bir gelenektir. Yoksa, bu şiirleri Hazret, kendine mal etmiş değildir. Aslında o, Mevlânâ'nın şiirlerinin mânevî havasına kapılmış, o şiirleri kendi rûhunda bulmuş, kendini de o şiirlerde hissetmiştir. Bu yüzden, Mevlânâ'dan aldığı, iyice uğraşarak manzûm olarak Türkçe'ye çevirdiği bu gazellere kendi beyitlerini de kattığı için, çekinmeden kendi mahlasını koymuştur. Aslında gerek Hazreti Mevlânâ, gerekse İbrahim

Hakkı Hazretleri, şiirlerinin sıcaklığını *"aşk-ı Muhammedî"*den almışlar, alevini *"çerâğ-ı Muhammedî"*den yakmışlardır. Arada ayrılık, gayrılık yoktur. Şiirlerde aynı rûh, aynı heyecan, aynı îman, aynı ışık vardır. Gerek Mevlânâ'nın, gerekse İbrahim Hakkı'nın gönül aynalarında parlayan nûr, *"nûr-ı Muhammedî"*dir. Başka nûr değildir. Senlik, benlik, o nûr ile görünmez olmuştur, yok olmuştur. Bu sebeple şiirler hakkında şundan alınmış, bundan alınmış gibi küçük düşünceler, şiirlerin ilâhî sıcaklığını soğutur, mânevî güzelliğini bitirir, ulviyetini zedeler.

Hazreti Mevlânâ'nın şiirlerine kendini bu kadar vermiş, *Mesnevî*'den hayli beyitler ezberlemiş, *"Dîvân-ı Kebîr"*den seçtiği şiirleri benimseyerek hayli uğraşarak Türkçe'ye manzum olarak çevirmiş, Mevlânâ'nın sesine kendi sesini katmış, îmân kokan, ilahî aşk kokan, o mübârek şiirlerle asırlardan beri milyonlarca Müslüman Türklerin rûhî ihtiyaçlarına, manevî zevklerine cevap vermiş, Allah âşıklarına gözyaşı döktürmüş, onları şevke getirmiş, heyecanlandırmış bu büyük velîye bundan sonra yalnız İbrahim Hakkı-i Erzurumî değil de *"İbrahim Hâkkı-i Mevlevî"* de dememiz gerekmez mi?

Örnekler-I

چونك در آییم بغوغای شب
گرد برآریم زدریای شب
خواب نخواهد بگر یزد زخواب
آنك بدیدست تماشای شب
بس دل پر نور و بسی جانِ پاك
مشتغل وبنده و مولای شب
شب تتق شاهد غیبی بود
روز کجا باشد همتای شب
پیش تو شب هست چو دیگ سیاه
چون نچشیدی تو زحلوایِ شب
روز اگر مکسب وسودا گریست
ذوق دگر دارد سودای شب
دست مرا بست شب از کسب و کار
تا بسحر دستِ من و پای شب

(Dîvân-ı Kebîr, I; 316)

"Biz gece ile savaşa girişine, onu alt üst ederiz. Onun denizinden tuz koparırız. Gecenin hakîkatini görebilen, uyumak istemez. Tertemiz canlar, geceyi ihyâ ederler. Uyumazlar, ibâdet ederler. Allah'a yalvarır, yakarırlar. Gece, ğâ'ib dilberinin, ma'nâ güzelinin yüzünün tülüdür, duvağıdır. Gündüz, nasıl olur da geceye eş olabilir? Senin nazarında gece, simsiyah bir tencere gibidir, çünkü sen, onda pişirilen gece helvasından tatmadın, gecenin hakîkatinin ne olduğunu anlamadın. Gündüz, kazanç ve kâr

zamanıdır, fakat gece sevdâsının bambaşka bir zevki vardır. Gece geldi, alış-verişten, kazançtan beni alıkoydu, elimi bağladı, bir şey yapamaz oldum. Seher vaktine kadar, gecenin de ayağı bağlı kaldı."

Bu gazelin İbrahim Hakkı Hazretleri tarafından yapılan manzûm tercümesi:

Sulh u salâh oldu bu gavgâ-yı şeb
Oldu çü sahrâ bize deryâ-yı şeb

İstemez uykuyu, kaçar hâbdan
Eylese bu dîde temâşâ-yı şeb

Çok dil-i pür-nûr ve nice cân-ı pâk
Oldu kamû bende-i mevlâ-yı şeb

Şâhid-i ğaybın durağı gecedir
Âşıka rûz olmadı hemtâ-yı şeb

Dîk-i sîheydir göze şeb zulmeti
Tatmasa dil lezzet-i helva-yı şeb

Gündüz olur gerçi bu sevdâ-yı kâr
Başka safâdır dil-i sevdâ-yı şeb

Bağladı şeb desti çü her kârdan
Hakkı ider subha dek ihyâ-yı şeb.

(*Marifetnâme,* s. 315)

Örnek II

آنرا که درون دل عشق و طلبی باشد
چون دل نگشاد در آنرا سببی باشد
رو بر دل بنشیس کان دلبر پنهانی
وقت سحر آید، یانیم شبی باشد
جانی که جدا کردد، جویای خدا کردد
او نادرهٔ باشد، او بوالعجبی باشد
آن دیده کزین ایوان ایوان دگر بیند
صاحب نظری باشد، شیرین لقبی باشد
آنکس که چنین باشد، باروح قرین باشد
در ساعت جان دادن، اورا طربی باشد
پایش چوبسنگ آید، دُرّیش بچنگ آید
جانش چو بلب آید باقندلبی باشد

خاموش کن و هرجا اسرار مکن پیدا
در جمع سبك روحان هم بولهبی باشد

(Dîvân-ı Kebîr, c. II, s. 595)

"Hak âşıkı olan, gönlünde bir istek bulunan kimse gönül kapısına gider de, gönül ona kapıyı açarsa, elbette bunun bir sebebi vardır. Kapı açılmadı diye üzülme, git, gönül kapısında otur, bekle, çünkü o gizlenen sevgili, ya gece yarısı, yahud seher vakti gelir.
Her şeyden ayrılan, yalnız Allah'ını arayan cân, az bulunan eşsiz bir cândır, şaşılacak bir candır.
Bulunduğu Dünyadan başka bir Dünya gören göz, görüş sahibidir. Onun hoş bir lakabı vardır.
Böyle olan kimse, rûhun en yakın dostu olur da, ölümden bile korkmaz. Can verme saatinde onun tuhaf bir zevki, anlatılmaz bir neşesi vardır.
Ayağı taşa çarpsa, avucuna bir inci düşer. Canı dudağına gelse, bir şeker dudaklı ile buluşur.
Sus, sırları her yerde açığa vurma, iyi rûhlu olmayan kişilerin toplantısında bir Ebû Leheb de bulunabilir".

Bu Gazelin Manzum Tercümesi

Anın ki derûnunda zevk u turâbî vardır.
Dil bâbını beklerse anın sebebi vardır.
Dil bâbını şeb bekler, tâ kim gele dildârı
Geldikde huzû' eyler rûhun edebi vardır.
Ol can ki, cüdâ olmuş cûyaân'ı Hüdâ olmuş
Aşkına feda olmuş meyl-i acebî vardır.
Arif ki, kamu şeyde kendi yüzünü gördü,
Sâhib nazar olmuştur, şîrîn lakabı vardır.
Her kim ki, o âşıktır, aşk içre o sâdıktır.
Can verdiği saatte onun tarabi vardır.
Ger pâyı taşa değse, destine girer gevher
Ne gam lebe gelse can kim kand-i lebi vardır.
Ey Hakkı sukût eyle, rumuzuyla sözün söyle,
Kim cem-i sebuk rûhun çok Bu Lehebi vardır.

(Marifetnâme, s. 435)

Örnek III

چکونه بر نپرد جان؟ چو از جناب جلال
خطاب لطف چوشکّربجان رسد که تعال
در آب چون نجهد زود ماهی از خشکی
چوبانگی موج بگوشش رسد زبحر زلال؟
چرا زصید نپر دبسوی سلطان باز
چو بشنود خبر ‹‹ارجعی›› زطبل ودوال
چنان لطافت و خوبی و جان بخشی
کسی ازوبشکیبد؟ زهی شقاوضلال
بپر بپر هله ای مرغ، سوی معدن خویش
که از قفس برهیدی و باز شد پروبال
زاب شور سفر کن بسوی اب حیات
رجوع کن بسوی صدر جان زصفَ نعال
برو برو توکه مانیز می رسیم ای جان
ازین جهان جدایی بدان جهان وصال

(Divân-ı Kebîr, c. III, s. 1353)

"Bu kâinâtın ve varlıkların yaratıcısından, o celâl ve cemâl sahibinden rûha, çok tatlı bir hitap ile "gel" denilince rûh, nasıl olup da kanatlanıp uçmaz? Duru, lekesiz denizden ayrılmış, kurak yere düşmüş bir balığın kulağına dalga sesleri gelirse, balık nasıl olur da, hemen sıçrayıp asıl yurdu olan denize atlamaz? Davuldan ve davula vurulan tokmaktan geri dön haberini duyunca doğan, nasıl olur da avı bırakıp gerisin geri sultana doğru uçmaz? Bu kadar latîf, bu kadar güzel, sevimli ve can bağışlayıcı olan eşsiz varlığı bulamayan ve sevemeyen kimse cidden ne zavallı, ne kötü, ne sapık bir kimsedir? Ey rûh kuşu, günahlarından temizlendin, nefsinin kafesinden kurtuldun, mana kanatların açıldı. Haydi geldiğin yere, kendi vatanına doğru uç, uç. Acı sudan âb-ı hayata doğru yollan, eşiğin dibinden, pabuclukta oturanlar arasından ayrıl, can meclisinin baş sedirine geç otur. Ey can sen git, git ki, biz de bu ayrılık cihanından, o buluşma cihanına kavuşalım."

Bu Gazelin Manzum Tercümesi

Bu murg-i can nice uçmaz çün ol Cenâb-ı cemâl
Hitâb-ı lütf u dâd eyleyüp diye ki taal
Niçin suya karadan kendin atmaz ol mâhî
Ki geldi köşne hoş bank-ı mevc-i bahr-i zülâl
Niçin şikârdan uçmaz şehîne ol şahin
Ki "ircîî" haberin verdiler tabul ve duval

Aceb halâveti vardır, bu aşk-ı can-ı bahşın
O kim karar eder, ansız görür şaka ve dalâl
Tez uç eriş hemen ey murg-ı can o sahibine,
Halâs bu kafesden açılsın ol per ü bâl.
Bu hâk-i şûreden eyle sefer, iç âb-ı hayat
Gönülde sadr-ı safa bul yeter bu saff-ı neâl
Cihanı ehline ver Hakkı âlem-i dile gel
Ki ol cihân-ı firâk oldu bu, cihân-ı visâl.

Mevlânâ'nın Doğudaki Tesiri

Hazreti Mevlânâ'nın Türk Edebiyatı üzerindeki tesirini kısaca gördükten sonra, biraz da hazretin İran ve Hind Edebiyatı üzerindeki tesirini gözden geçirelim:

Mevlânâ şiirlerini Farsça söylediği için Farsça'nın konuşulduğu ve yaygın bulunduğu memleketlerde tesiri daha belirli bir şekilde görülmektedir.

İranlı olmadığı ve İran'da yaşamadığı halde Mevlânâ'nın İran Edebiyatında büyük yeri vardır.

Ondördüncü asırdan başlayarak günümüze kadar gelen İran şâirleri arasında Kıyâmeddin Sencânî, Nimetullah Kühestânî, Seyyid Kasım Envâr gibi şâirler üzerinde Mevlânâ'nın tesiri açıkça görülmektedir. İran'ın yetiştirdiği en büyük şâirlerden olup 1492 senesinde vefat eden Molla Câmî, Hazreti Mevlânâ'nın çok tesiri altında kalmıştır. Câmi'nin rubâîlerini okurken, insan Mevlânâ'nın rubâîlerini okuyormuş gibi oluyor. İkisi de mutasavvıf oldukları için şiirleri birbirine benzer, fakat sezişlerde, görüşler de Molla Câmî, Hazreti Mevlânâ'ya çok yaklaşır. Câmî'nin rubâîlerinde hayalden ziyade, hakîkate, gerçek varlığa doğru giden bir yol açıkça sezilir. O da Mevlânâ gibi şekillere, cihetlere, zamana düşmandır, sanki bunların dışında kalmıştır.

Câmî Hazretleri de, Mevlânâ Hazretleri gibi; "neyi düşünürsek, o oluruz" inancındadır. "İnsan gülü düşünürken gül olur, bülbülü hatırdan geçirecek olursa bülbül olur." Bütün gücümüzle Hakk'ı düşünürsek, kendimizi yok hissederiz de, içimizde onu buluruz, daha doğrusu onda kayboluruz. Bütün hüner, bütün iş onu düşünmesini bilmededir. Biz bu sonsuzluk denizinin kenarında oturmuşuz, dalgalara bakıyoruz. İhtimal dalgalar bizi avutuyor. Bu görüşte deniz, dalgaların içinde kaybolmuştur. Halbuki bize lazım olan, dalgaların nasıl oldukları değil, denizin mahiyetidir. Bizim aradığımız, bizzat denizdir.

Biz her şeyi türlü türlü görüyoruz, çünkü herbirimizde ayrı ayrı görüş, âdetâ renk renk gözlükler var. Bu gözlükler, Güneşi de başka başka renklerde gösteriyor, renksiz olarak bakmaya alışsak, mesele kalmayacak. Câmî'nin bu

görüşleri, Mevlânâ'nın görüşleridir. Hazreti Mevlânâ'nın şu beytini dikkatle okuyalım:

در نور یار صورت خوبان همی نمود
دیدار یار و دیدن ایشانم آرزوست
(Dîvân-ı Kebîr, 1/457)

"O güzellerin yüzünde, sevgilinin, Hakk'ın nûru parlamaktadır. Ben bu sebepten ötürü güzelleri görmek arzusundayım".

Bu beyti *Marifetnâme* sahibi İbrahim Hakkı Hazretleri şöyle tercüme etmiş:

Aşkın cemâli aksidir, insanda hüsn ü ân
Dîdâr-ı aşkı görmeye hûbânı isterim.

Yani insandaki güzellik, aşkın güzelliğinin aksidir. İşte bu yüzdendir ki, aşkın yüzünü görmek için güzelleri istiyorum.

Abdurrahman Câmî'nin şu beyti Mevlânâ'nın beytine ne kadar benziyor:

حسنِ خویش از رویِ خوبان آشکارا کردۀ
پس بچشم عاشقان آنرا تماشا کردۀ

"Allah'ım, kendi güzelliğini, güzellerin yüzünde açığa çıkarmışsın, sonra da âşıkların gözünden kendi güzelliğini seyrediyorsun".

Hazreti Câmî'nin bu beytini, adını bilmediğim bir şâir şöyle tercüme etmiş:

Kendi hüsnün, hublar şeklinde peydâ eyledin
Çeşm-i âşıktan dönüp sonra temâşâ eyledin.

Abdurrahman Câmî Hazretleri'nin Hazreti Mevlânâ'yı sevdiğini şundan anlıyoruz ki, tasavvufa âid birçok eserler arasında *Menâkıb-ı Hazreti Mevlânâ, Şerh-i Du Beyt-i Mesnevî* ve ney hakkında bir risale kaleme almıştır. Câmî'nin şu beyitleri, onun Hazreti Mevlânâ'ya karşı duyduğu hayranlığın en canlı bir belgesidir:

هرکه خواند مثنوی را صبح وشام
آتش دوزخ بر او بادا حرام
مثنوئ معنوئ مولوی

هست قرآن در زبان پهلوی
آن فریدونِ جهانِ معنوی
بس بود برهان قدرش مثنوی
من چه گویم وصفِ آن عالی جناب
نیست پیغمبر ولی دارد کتاب

"Her kim sabah ve akşam *Mesnevî*'yi okursa Cehennem ateşi onu yakmasın. Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Manevîsi* Farsça yazılmış Kur'an'dır. *Mesnevî*-i Şerîf, mana âleminin sultanı olan Mevlânâ'nın, ne kadar üstün bir varlık olduğunun ölmez bir belgesidir. Ben Mevlânâ'nın o büyük varlığın vasfı hakkında ne söyleyebilirim? O, peygamber değildir, fakat kitabı vardır".

Câmî gibi Mevlânâ'nın tesiri altında kalan onyedinci asır İran şâirlerinden, didaktik şiirleri ile ün salmış bulunan ve 1669'da vefat eden Tebrîzli Sâib'i de hatırlamamız gerekir. Sâib'in Konya'ya geldiği ve Mevlânâ'nın türbesini ziyaretten sonra Tebrîz'e döndüğü ve orada bir zâviye kurduğundan bahsedilir. Rivâyete göre Şâir Sâib *Mesnevî* âşığı imiş, *Mesnevî*'yi çok okurmuş, o âdetâ *Mesnevî*'de kendini kaybetmiş gibi bir hale gelmişti. Bu sebeble onun hakkında şöyle bir beytin söylendiğini eski yazma bir mecmuada görmüştüm:

مغز قرآنست گرچه مثنوی
مثنوی را مغز شد صائب قوی

"Gerçi, *Mesnevî-i Şerîf*, Kur'an'ın özüdür demişlerse de, güçlü şâir Sâib de *Mesnevî*'ye öz oldu, *Mesnevî*'de kendini kaybetti".

İran'da da Mevlânâ, geçen asırlarda olduğu gibi bugünün şâirlerini de etkilemektedir. 1955 senesinde İran'dan gelip Konya'yı ziyaret eden Mevlânâ âşıkları arasında bulunan İran'ın millî şâiri Sadık Sermed merhûm Mevlânâ için şunları yazmıştı:

بوی عشق آید زخاك قونیه
مرحبا بر خاكِ پاك قونیه
قونیه با كعبهٔ دلهاست این
شهرِ عشق و شهر مولاناست این
ای جلال و دین و دنیا مولوی
ای كلامت همچو فرقان معنوی

"Konya toprağından buram buram aşk kokusu geliyor. Konya'nın bu tertemiz topraklarına merhabalar. Mevlânâ'nın şehri olan Konya, aynı zamanda ilâhî aşk şehridir, gönüller kâbesidir. Ey dinin ve Dünya'nın celâli Mevlânâ, senin sözlerin mana yönünden Kur'an gibidir"

lara koşarlar, böylece hayatın külfetlerinden, ev işlerinin zorluklarından, korkudan, endişeden, üzüntüden kurtulurlardı.

Mesnevî-yi Şerîf'in Bengal dİlinde de bazı tercümeleri mevcûdmuş. İster konuşulan Farsçada olsun, ister Farsça'nın dışındaki başka dillerde olsun, bütün Hind ve Pakistan Edebiyatında Mevlânâ'nın tesiri çok yaygın idi. Onun iman ve aşk ile söylenmiş beyitleri, düşünceleri, duyguları halkın hafızasında yaşamakta, onlara manevî ve rûhânî zevkler bağışlamaktadır. Bilhassa onun rûhu Hind ve Pakistan müslümanlarının zihniyetini teşkîl etmekte mühim rol oynamaktadır. Hindli müslümanları, *Mesnevî*'nin, bu büyük terbiyecinin, bu büyük öğreticinin gösterdiği doğru yolda yürüyerek hakîkate ulaşacaklarına inandıkları için *Mesnevî*'yi bu ölmez şâheseri kendilerine rehber edinmişlerdir. Bu diyarda *Mesnevî* bir tek zümrenin, bir tek tarîkatın hidayet meşalesi olmadı. Vahdet-i vucûd inancının en cesur mümessillerinden tutunuz da, en Şerîatçı, en koyu sofu âlimlere kadar her zümreden, her tarîkattan insanları, Mevlânâ'nın ilâhî aşkı bir noktada birleştirdi. Onun manevî kuvveti, onun insânî, rûhânî miraca yükselten ve şu kirli Dünya'nın maddî varlıklarının değersizliklerini anlatan, sevgi, müsâmaha ve imandan başka bir şey tanımayan dinamik aşkı, asrımızda en mükemmel şekilde Pakistan'ın büyük şâiri Muhammed İkbal Hazretleri'nin eserlerinde kendisini göstermektedir. (Bu bahsin Mevlânâ'nın Hind Edebiyatındaki Tesiri Bölümünü, Mevlânâ âşığı büyük ve değerli müsteşrik Prof. Dr. Annemarie Schimmel'in *Mevlânâ Hindistan'da* adlı bildirisinden bazı yerlerini aynen, bazı yerlerini de özetleyerek aldım).

Mevlânâ'nın İkbal'e Tesiri

Şarkın yetiştirdiği en büyük dahilerden olan İkbal, Hazreti Mevlânâ'nın çok tesiri altında kalmıştır. O, Avrupa'nın en büyük merkezlerinde senelerce okumuş, İngilteredeki Cambridge Üniversitesini bitirdikten sonra Almanyada Münih'de felsefe doktoru payesine ulaşmıştır. Hazreti İkbal (1873-1938) hem büyük bir şair hem büyük bir filozof, hem büyük bir alim, hem de büyük bir insandır.Pakista'nın kurulduğunu görmeden Hakka kavuşan bu büyük vatanperver, Pakistan'ın kurulmasında büyük bir rol oynadığı için Pakistana İkbalistan denmesi gerekirdi düşüncesinde olanlar vardır. Kendi memleketinde İslâmî ilimlerde hayli bilgi sahibi olduktan sonra Avrupada bulunduğu sıralarda batı'nın yetiştirdiği en büyük ilim adamlarını tanımış, en meşhur filozofların doktrinlerinin derinliklerine inmişdir. O bir allâmedir. Yani alimlerin alimidir. Gerek batıda ve gerekse doğuda yetişen dünyaca tanınmış en büyük filozofların, bilginlerin, şairlerin, ediplerin eserlerini okuduktan sonra Hazreti Mevlânâ'nın fikirlerini, hareket ve aşk görüşlerini benimseyerek onu kendisine mürşid edinmiştir.

"Ana karnındaki çocuğa birisi dese ki ; dışarda pek güzel, pek muntazam bir âlem vardır" Bu doğum insanın serbest hareketidir. Cüretli insan bu dünyanın karanlık maddî rahminden çıkıp, ilahî nura kavuşuyor. İlk anda bu doğumdan korkarsa da, bundan sonra hiç beklemediği ve tasavvur etmediği bir âleme gelecektir.

نیست زندانی وَحِش تر از رَحم
ناخوش وتاریك و پُر خون و وَخم

(*Mesnevî* VI, s. 3416)

"Bir zindan, çocuğun ana karnında bulunduğu yerden daha ürkütücü, hoşa gitmez, karanlık, kanlı, pis kokulu değildir".

Mevlânâ'nın Batıdaki Tesiri

Batılılar üzerinde Mevlânâ'nın etkisini düşünürken, ister istemez İslamiyetin batılılar üzerindeti tesirini akla getirmemiz gerekmektedir. Çünkü Mevlânâ bir müslüman bilgini, mütefekkiri ve şairidir. Bilindiği gibi İslamiyet, ilme, irfana çok değer veren bir dindir. Peygamber Efendimiz bir hadislerinde "İlim Çinde dahi olsa arayınız" diye buyurduğu gibi, başka bir hadislerinde de "Hikmet müminin kaybettiği bir şeydir. Onu nerede bulursa, alsın" diye İslamları nerede, hangi diyarda olursa olsun, ilmi, hikmeti aramağa teşvik etmiştir. Bu sebeptendir ki, İslamlar asırlarca önce, Bağdat şehrinin korucusu Halife Mansur zamanında dünyanın en büyük klasik eserlerinden sayılan *Kelile ve Dimne*'yi şarktan alıp, Arapçaya tercüme ettikleri gibi, Eflatun, Ptolemy, Porphyry, Aristotle, Hippocrates ve Galen'in eserlerini de Yunancadan Arapçaya tercüme ettiler. İslam alimleri batıdan alınan bu eserler üzerinde şerhler yazdılar, fikirler yürüttüler. Bu eserleri adeta yeniden insanlığa kazandırdılar. Çünkü Ronesanstan evvel Avrupada bu eski Yunan eserleri gerçek ilme sırtlarını çeviren papazların zoru ile adeta yasaklanmıştı. Bu sebebledir ki, ilimde, irfanda yeniden uyanış devri sayılan Ronesanstan sonra, Avrupa bilginleri Yunan felsefesini ilme âşık olan eski müslüman alimlerinin eserlerinden öğrendiler denilebilir. İlim ve irfan daha doğrusu medeniyyet herhangi bir milletin, herhangi bir dinin eseri değildir. Hiç bir millet medeniyyet benimdir diyemez. Medeniyyet bütün insanların müşterek eseridir. Mağara devrinden bu güne kadar gelen, dünyanın çeşitli bölgelerinde yaşayan, çeşitli renkte, çeşitli dinde, çeşitli diller konuşan insanlar medeniyete hizmet etmişlerdir. Kendi medeniyyetleri ile övündükleri batılıların medeniyetlerinde İslamiyetin, İslam bilginlerinin sayılamıyacak kadar hizmetleri vardır. Ziya Paşa'nın şu beyti bu hakikati çok güzel ifade etmektedir.

Hacı Bektaş-ı Velî

Horasan'dan gelen Kırşehir'in şimdiki adı "Hacı Bektaş" olan Suluca Karaöyük köyüne yerleşen Hacı Bektaş-ı Velî, Hazreti Mevlânâ'nın çağdaşı idi. Hacı Bektaş-ı Velî'nin ne zaman doğduğu kati olarak bilinmiyorsa da, Celâleddin Ulusoy, *"Hünkâr-ı Hacı Bektaş-ı Velî, Alevî ve Bektâşî Yolu"* adlı eserinde Hacı Bektaş-ı Velî'nin Horasan'ın Nişabur şehrinde 1210 yılında dünyaya geldiğini yazmaktadır. Hazretin, Hazreti Mevlânâ'nın vefatından üç sene evvel vefat ettiği bilinmektedir.

"Bektâşîliğin İç Yüzü" adlı eseri yazan Emekli Öğretmen Tevfik Oytam, eserinin II. cildinin 20. sahifesinde Mevlânâ ile Hacı Bektaş-ı Velî'nin hayatlarını mukayese ederken aynen şunları yazmaktadır:

> "Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinin elde mevcut olması ve onu müteakib *Sipehsâlâr* gibi eserlerde, kendi mensupları tarafından tercüme-i hâl yazıldığı için onun şahsiyet ve hüviyetini, en ince noktasına kadar bildiğimiz halde, aslen Türk olan ve bir Türk tarikati kuran, tarikatine muazzam bir câmia toplayan Hacı Bektaş-ı Velî'ye âit tarihî malumatımız pek noksandır. Evli mi idi yoksa bekâr mı? Ahmed Yesevî'ye mi? Yoksa Lokman Perende Kâşânî'ye mi intisab ettiği, hangi yılda doğduğu, Anadolu'ya ne vakit, nasıl geldiği, silsile-i tarikati kimlere ulaştığı, halîfeleri olup olmadığı, makamına kimi geçirdiği, şimdiye kadar iyice aydınlanmamıştır ve Hacı Bektaş-ı Velî'nin hüviyeti bir silsile-i mechûlât içinde gizlenip kalmıştır."

Gerçekten de eskiden Hacı Bektaş-ı Velî hakkında çeşitli görüşler ve yorumlar vardı. Bir kısım yazarlar Hacı Bektaş-ı Velî'nin kendisinin tam Muhammedî yolda, kerâmet sahibi bir Türk velîsi iken, ona tabi olanların çeşitli tesirler altında kalarak Hétérodoxe olduklarını, yani sünnet ehli olmayanların inançlarını taşıdıklarını, dinin menettiği bazı şeyleri mübah saydıklarını yazmışlardı. (*Nefehât Tercümesi*, Lâmi'î Çelebi, s. 691)

Besim Atalay ise "Bektâşîlik, bir tarîkat değil, birçok tarîkat ve mezheplerin tortularından hâsıl olmuş bir mezheptir, Bektâşîlik'te az çok tasavvuf, çok miktarda Hurûfîlik, Babâîlik, Şi'îlik, İmâmîlik, Şamanîlik, Budizm (Lamalık), hatta teslis yani Hıristiyanlık gibi eski yeni birçok unsurlar karışmış, içinden çıkılmaz bir hal almıştır" diye yazmaktadır. (*Bektâşîlik*, Besim Atalay, s. 6, İstanbul 1340)

Abdülbâki Gölpınarlı da "Hacı Bektâş, bütün manasıyla bâtınî inanışların mürevvici (propogandasını yapan), bir batınî dâ'îsi (müminleri Batınî inançlara çağıran, davet eden) idi. Bu halini *Makâlât* adlı eseri açıkça gösterdiği gibi, en eski kaynakların Bektâşîlik hakkında verdikleri malumat da bu görüşü teyit eder, sağlamlaştırır" diye yazmıştır. (*Mevlânâ Celâleddin*, A. Gölpınarlı, s. 237, İnkılab Kitabevi, 1959)

Son Söz

Hz. Mevlânâ'nın hayatı ve kişiliği hakkında, çelişkili kitaplardan yararlanarak "Allah'ın inayeti ile" hazırladığım bu eser, burada bitti. Kitapta bulunan konuların herbirini küçük bir kitap yazar gibi çok uğraşarak kaleme aldığım için seneler sürdü. Bunu, bir böbürlenme kasdı ile söylemiyorum. Hiç bir iddiam da yoktur. Ben, nâçiz bir edebiyat öğretmeniyim. Her insan gibi, benim de yanıldığım, hataya düşdüğüm, yerler olabilir. Fakat, bütün velileri sevdiğim gibi Hz. Mevlânâ'ya olan sevgim de onun eserleri ile meşgul oldukça arttı. Bu kitap sadece Hz. Mevlânâ'nın hayatını ve kişiliğini anlatan bir kitap olmadı. Mevlânâ'nın görüşleri, fikirleri münasebetiyle bir çok tasavvufî konulara temas eden bir tasavvuf kitabı da sayılır. Bu sebeple kitabın sonuna, kitapda geçen tasavvufi konulara ait küçük bir sözlük ilave edilmiştir. Sayın okuyucularım, başka kitaplara baş vurmadan rahatça Hz. Mevlânâ'nın değindiği konular hakkında kısa bilgi edinsinler. Keza, kitapda geçen önemli vakaların ve büyük velilerin vefât tarihleri de cedvel halinde okuyucuların gözleri önüne konmuştur. Kitabın bu son sözünü bitirmeden önce şunu da itiraf etmek isterim ki senelerden beri Hz. Mevlânâ'nın eserleri ile meşgul olduğum halde bu büyük veliyi gereği gibi anlayamadım. Bu yüzdendir ki, onu gereği gibi anlatmakta da aciz kaldım. Evet, Mevlânâ'yı anlamak ve anlatmak o kadar zor ki... Bununla beraber ümidsizliğe düşmeyelim. Sevdiğimiz bu üstün varlığı, görüşlerine, düşüncelerine akıl erdiremediğimiz bu büyük veliyi, bu âşıklar sultanını kendinden dinleyelim. Madem ki biz, onu gereği gibi anlatamıyoruz ve onu anlatmakta, âciz kalıyoruz. Kendini, kendinden dinleyelim, biz artık bu büyük veli hakkında hiç bir şey söylemeyelim. *Dîvân-ı Kebîr*'den aldığımız şiirlerle, o, bize, kendini kendi görüşlerini, duygularını, anlatmak lütfunda bulunsun. Biz bu şiirler üzerine dikkatle eğilelim o şiirlerde Hz. Mevlânâ'yı bulmaya, anlamaya çalışalım. O büyük velinin gönlünden akseden ilahi nağmeleri, ruhânî sırları dikkatle okuyalım, kendileri, ifâde buyurdukları gibi onlar, "bahr-i ahadiyyetin nurlarıdır. Manevî zevklerin kaynaklarıdır. Gönüllerin ışığıdır. Gönül bağçelerinin çiçeğidir".

Yukarlarda geçen, Mevlânâ'nın eserleri bölümündeki *Dîvân-ı Kebîr* maddesini lütfen tekrar okuyunuz. Mevlânâ'nın kendisinin âşıklar dîvânı olarak adlandırdığı *Dîvân-ı Kebîr*'de bulunan 43561 beyt içinden seçilen bu beytler "âşıklara, âriflere, makbul olan gerçek sözlerdir." Bu sözlere aklımızı değil, gönlümüzü verelim. Çünki bu şiirler gönül şiirleridir. Mevlânâ bu şiirleri başka şâirler gibi eline kalem olarak yazmamıştır. Gönlüne doğan ilahi nağmeleri terennüm etmiştir. Orada hazır bulunanlar da bunları kaydetmişlerdir. Bu gönülden gelen seslere, biz de gönlümüzde bir yankı bulmaya çalışalım. Böylece

anlamakta aciz kaldığımız Mevlânâ'yı, bu ledunnî seslerle gönlümüzde bulmağa gayret sarf edelim. Mevlânâ'yı, Mevlânâ'nın aşk duyguları ile bulalım. Onunla gönlümüzde buluşalım, onu anlayabilmemiz için kendisinden yardım niyaz edelim.

Sayın okuyucularım, *Dîvân-ı Kebîr*'den şiirler seçerken, sadece kendi beğendiklerimle kalmadım, Nicholson'un seçtiklerine, sayın Schimmel'in seçip Almancaya tercüme ettiklerine, Abdülbâki Gölpınarlı merhumun ve Mithat Bahari hazretlerinin güldestelerine de baktım. En çok beğenilen şiirleri işaretledim. Fürûzanfer merhumun yedi cild halinde pek itinalı bir şekilde basdırdığı *Dîvân-ı Kebîr*'i esas olarak aldım. Her gazelin, her rubâînin altına Firûzanfer Dîvân'ındaki numarayı koydum. Bu dîvânda bulunmayan ve Mevlânâ'ya âit olduğu şüpheli bulunan şiirlere itibar etmedim. Bu bir müstakil Mevlânâ Şiirleri Antolojisi değildir. Mevlânâ'nın hayatı ve kişiliği hakkındaki bir esere eklenmiş bir bölümdür. Kırık dökük yazılmış nâçiz bir eseri süsleyen pırlantalardır. Fakat bu pırlantalardan her biri binlerce kitaba değer. Bu şiirleri hissetmek, duymak saâdetine ererseniz, bu kitabı yazan ve bu şiirleri seçerek tercüme eden Şefik Can'ı, bu âciz kulu, hayırla yadetmenizi, hatalarını hoş görmenizi ve ruhuna Fâtiha okumak lütfunda bulunmanızı niyaz ederim.

Ey tanıdığım ve tanımadığım sevgili okuyucularım! Ey hikmet ve hakikati seven dostlar! Ey hak âşıkları! Sizi büyük veli Hz. Mevlânâ'nın şiirleri ile başbaşa bırakıyor, ben artık aradan çekiliyorum. Cümlenizi hürmetle, sevgiyle selamlar, size sağlıklar, esenlikler manevî ve rûhânî zevkler, neşeler temenni ederim.

6 Şubat 1991
Şaşkınbakkal İstanbul

Hazreti Mevlânâ'ya Gönül Verenlerin
kulu kölesi
Emekli Öğretmen Albay 931-8
Şefik CAN

Hazreti Mevlânâ'nın Meşrebini, Yolunu ve Çeşitli Konular Hakkındaki Görüşlerini, Düşüncelerini, Duygularını Belirten *Dîvân-ı Kebîr*'den Seçilen ve Tercüme Edilen Bazı Şiirleri

Bizsiz Sefer

ما را سَفَرْی فُتادْ بی‌ما — آنْجا دِلِ ما گُشادْ بی‌ما
آن مَهْ که زِ ما نِهانْ هَمی شُدْ — رُخْ بَرْ رُخْ ما نِهادْ بی‌ما
چون در غم دوست جان بدادیم — ما را غم او بزاد بی‌ما
ماییم هَمیشَه مَسْت بی مَیْ — ماییم هَمیشَه شادْ بی‌ما
مارا مَکُنیدْ یادْ هَرْگِزْ — ما خود هَستیم بادْ بی‌ما
بی ما شده‌ایم شاد گوییم — ای ما که هَمیشه بادْ بی‌ما
دَرْ ها هَمه بَسْتْه بُودْ بَرْما — بِگُشُودْ چُو راهْ دادْ بی‌ما

(Dîvân-ı Kebîr, c.I, s. 128)

"Bize Hak yolunda bizsiz olarak bir yolculuk nasîb oldu. O yolculukta bizsiz olduğumuz için gönlümüze bir ferahlık geldi. Dâimâ bizden gizlenen, o gerçek sevgili, o ay yüzlü, güzeller güzeli, orada, bizsiz olarak yanağını yanağımıza koydu. Biz o dostun gamı ile can verdik de, onun gamı, bizi bizden kurtardı. Bizsiz olarak doğurdu. Biz her zaman aralıksız, şarabsız, şarab içmeden mest olanlardanız. Biz dâimâ biz siz olarak neşeleniriz. Manevî zevkler duyarız. Siz sakın bizi yâd etmeyin, buna lüzum yok. Çünkü biz bizsiz olduğumuzdan, kendimiz rüzgar kesilmişiz de her yerde eser dururuz. Biz bizsiz kalıyoruz da her zaman sevinç içindeyiz, mutluyuz. Bu sebeble dâima bizsiz olalım, bizsiz kalalım diyoruz. Kapıların hepsi de yüzümüze kapanmıştı. Biz bizden kurtulunca, kapıların hepsi de açıldı."

Gizli Sevgili

ازْ دِلْبَرِ نهانی گرْ بُویِ جَانْ بِیابی — دَرْ صَدْ جِهَانْ نَگَنْجی، گَرْیَکْ نِشَانْ بِیَابی
چُونْ مِهْرِ جَانْ پَذیری، بی لَشْکری أمیری — هَمْ مُلْکِ غَیْبْ گیری، هَمْ عَیْبُ دآن بِیابی
گُنْجی کِه تُو شِنیدی، سَوْدْآیِ آنْ گُزیدی — گُر دَرْ زمینْ نَدیدی دَرْ آسُمانْ بِیابی
دَرْ آیْنَهٔ مُبَارِکْ آن صافْ صافْ بی شَکْ — نَقْشِ بِهِشْت یَکْ یَکْ هَمْ دَرْ جِهانْ بیابی
قِفْلِ طِلِسْمِ مُشْکِلْ، سَهْلِتْ شَوَدْ بَحَاصِل — گُرْ آزْ وَساوسِ دِلْ یَکْدَمْ أمان بیابی
دَرْهَمَ شِکَنْ بَتَانْ را، آزْ بَهْرِ شَاهِ جانَرا — تَانَقْشِ بَنْدِ آنِرا آنْدَرْ عَیان بیَابی

(Dîvân-ı Kebîr, c.VI, s. 183)

"Gözlere görünmeyen, gizlenip duran, o sevgiliden eğer can kokusu alırsan, ondan bir iz, bir eser bulursan, coşar, taşar, yüzlerce cihana sığamaz olursun. Can güneşi görebilirsen, ordusuz bir padişah kesilirsin de hem ğayb mülkünü elde edersin, hem de gizli sırları bilene kavuşursun. Duyup istediğin ve sevdasına kapıldığın hazineyi yeryüzünde göremediysen, onu gök yüzünde bulursun. O mübârek gönül aynasında şüpheden temizlenmiş o berrak aynada, daha bu Dünya'da iken Cennetteki güzelleri, güzellikleri bir bir bulursun, görürsün. Eğer gönül vesveselerinin elinden bir an için kurtulursan, çözülmesi pek zor olan tılsımın anahtarını elde eder, o tılsımı bozarsın. Can padişahının aşkı ile, putları kır, dök de onları yapanı, onları nakşedeni apaçık gör."

Rûhun Köşkü

قَصْر بُودْ رُوحِ ما، نی تُلّ و وبیرانَه‌ء — هَمْدَم ما یارما، نی دَمِ بیگانه‌ء
بادیهٔ هَایَلَسْتْ، راهِ دِلْ، وکَیْ رِسَدْ — جُزْکه دِلِ پُردِلی، رُسْتَمِ مَرْدانه‌ءِ
نی دِلِ خِصْمِ آفْکَنی، بَلْ دِلِ خَویشْ آفْکَنی — نی دِلِ تَنْ پَرْوَری، عَاشِقِ جَانا نَه‌ء
چونْکه‌ءِ فُرُوشُدْ تَنَشْ دَرْ تَکِ خَاکِ لَحِدْ — رُسْت دِرَخْتِ قَبُولْ، آزْ تَنْ چوُن دانَه‌ءِ
عَاشِقِ آنْ نُورْ کیسْتْ جُزْ دِلِ نُورانِئ؟ — فِتْنَه‌ء آنْ شَمْع چیسْتْ جُزْ تَنِ پَرْوانَه‌ء؟

(Dîvân-ı Kebîr, c.VI, s. 3024)

"Şu tenimiz rûhumuzun bir köşküdür. Orası bir tepe, bir yıkık yer değildir. Rûhumuz bizim biricik dostumuz, yarimizdir. O, bize hiçbir zaman yabancı olmaz. Gönül yolu, korkunç bir çölden geçer. Yürekli bir er, Rüstem gibi yiğit olmayan bir kişi oraya nasıl varabilir? Oraya varacak kişi, bir pehlivan gibi hasmını yere vuran, çeşitli gıdalarla bedenini besleyen, kuvvetli, güçlü kişi değildir. Oraya varacak kişi, nefsini yenen, kendi benliğini yıkıp alt eden, Dünya âşığı değil, Allah âşığı olan kişidir. Böyle bir kişinin bedeni mezara girince, mezarın toprağı ile örtülünce, o bedenden tohum nasıl baş verir yücelirse, tıpkı onun gibi Hak tarafından kabul ediliş ağacı yükselir, boy atar. Nurlu bir gönül ehlinden başka, o nura âşık olan kimdir? Aşk mumu, pervanenin gönlünden başka neyi yakar?"

Bu Fâni Dünya'ya Bağlanıp Kalma

دِلا چه بَسْتَه اِینْ خَاکِدانِ بَرْ گذَرانی — آزینْ خَطیرهْ برُونْ پَرکُه مُرْغِ عَالَمِ جانی
تُو یُارِ خَلْوَتِ نَازی مُقیمْ پردهٔ رازی — قَرارْ گاهْ چه سَازی دَرین نَشیمَن فَانی
بَحالِ خُودْ نَظَری کُنْ برُونْ بروُ سَفَری کَنْ — زِحَبْسِ عَالَمِ صُورَتْ بَمُرْغْرار مَعَانی
تُو مُرْغِ عَالَمِ قُدْسی نَدیمِ مَجْلِسِ اُنْسی — دریغْ بَاشَدْ اگر توُ دَرْاینْ مَقامِ بِمانی
مَجُو سَعَادَت وُدَوْلَت دَرینْ جِهَانْ که نَیابی — ز بَندگیش طلب کُن سعادت دو جهَانی
حَدیثْ عَشْقْ رَهَاکُنْ کِه آن رَه گُزَرَانَسْتْ — تُو بَنْدگِی حُذا کَنْ بَهَرْ قَدَرْ کِه تُوانی
زِشَمْسِ مَفْخَرِ تَبْرِیزْ چوُ سَعَادَت عُقْبیَ — کِه اوُسْتْ شَمْسِ مَعَارِفْ بَه پیشِگاهِ مَعَانی

Tasavvuf Terimleri

Okuyuculara bir kolaylık olsun diye kitapta geçen tasavvuf terimlerinin sözlüğünü hazırlarken şu kitaplardan faydalandım:

- Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*
- Köprülü Fuad merhumun *Saz Şairleri Antolojisi* kitabının sonundaki sözlük
- Cahit Baltacı'nın *Tasavvuf Lügati*
- Orhan Hançerlioğlu'nun *İslâm İnançları Sözlüğü*

–Gümüşhâneli Ziyâeddin'in *Câmiü'l-Usûl*'u

–Abdülkerim Kuşeyrî'nin *Kuşeyrî Risâlesi*

–Şârih İsmâil Ankaravî'nin *Minhâcü'l-Fukarâ*'sı

–Ali bin Osman bin Ebî Ali'nin *Keşfü'l-Mahcûb*'u

–Kelâbâzî'nin *Ta'arruf*'u

–A. Avni Konuk: *Fusûsu'l-Hikem Şerhi*

–Sarı Abdullâh Efendi'nin *Semerâtü'l-Fuad*

–Abdülhakîm Arvâsî'nin, *Tasavvuf Bahçesi*

–Abdülbâkî Gölpınarlı'nın *Hüsn-ü Aşk Sözlüğü*

–*Türkiye* gazetesinin *Dinî Terimler Sözlüğü*

–M. Zeki Pakalın'ın *Osmanlı Târih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*

–*Tercüman* gazetesinin *Mezhepler ve Tarîkatlar Ansiklopedisi*

*
* *

A

Âb: Su, mecaz olarak güzellik, letâfet, aydınlık; Âb-ı rû: Yüz suyu, haysiyet, şeref, onur.

Abdal: Sûfîlere göre dünyayı manen idare eden ilahî bir teşkilat vardır ki, bunun başında Kutb, Kutub bulunur. (Kutb maddesine bkz.) Bunların dört bin kişilik bir veliler topluluğu olduğu söylenir. Bunlar gizlidir, hiç kimse bunları tanımaz, hallerindeki güzelliği bilmezler. Bunlar, hem kendilerinden, hem de halktan saklıdırlar (Veli olduklarını kendileri de halk da bilmez).

Hakkın dergâhında bulunan "ehl-i hâl" komutan velilerin sayısı ise üç yüzdür. Bunlara "ahyâr" (hayırlılar) adı verilir. Bunların kırk tanesine "Ebdâl" denir. Sayıları

yedi olan veliler grubuna "ebrâr" (iyiler) denilmiştir. Sayıları dört olan seçkin velilere "evtân" (direkler) ismi verilmiştir. Diğer üç tanesine "nukebâ" (murâkipler) denilir. Bunların bir tanesine de -başlarında bulunana da- "kutb", "ğavs" adı verilmiştir. Bu üç yüz veli birbirini tanırlar. Yapılacak işler hususunda bazıları, diğer bazılarının iznine muhtaç olurlar. Bunlara "ricâl-i ğayb" yahud "ricâlu'llah" denir.

Âb-ı Hayat: "Âb-ı hayvan" da denir. Türkçesi "bengisu"dur. "Hayat suyu", "âb-ı zindegânî" de derler. İskender, bir memlekete varınca oralılar, ilerde bir deniz olduğunu, deniz geçilince karanlıklar ülkesine varılacağını, o ülkede âb-ı hayâtın bulunduğunu haber vermişler. Hızır peygamberle İlyas peygamber de İskender'le berabermiş. Hep birlikte karnlıklar ülkesine gelmişler, İskender yanında bulunan ve karanlıkları aydınlatan iki mücevherden birini Hızır'a, birini de İlyas'a vererek ayrı yollardan gitmelerini, aradıkları âb-ı hayata kim rastlarsa öbürlerine haber vermeyi kararlaştırmışlar. Yenişehirli Avni Bey de:

Ben senin âb-ı hayat-ı lebinin teşnesiyim
Tâlib-i çeşm-i hayvân isem insan değilim

"Ben senin dudağının âb-ı hayatına susamışım. İnsanlara ölümsüzlük bağışlayan âb-ı hayat çeşmesini istesem, insan değilim." diye yazar. Bu hususta en güzel temennide merhum hocam, üstadım Tâhirü'l-Mevlevî hazretleri bulunmuştur:

Zikr-i hayr ile anılmak demedir
Var ise feyz-i bakâ insana
Onu tahsile çalış ömründe
Âb-ı hayvânı bırak hayvana

(İnsana sonsuz feyz nasib ise, o da hayır ile anılmak, bu kubbede hoş bir sedâ bırakmaktır. Ey Hak tâlibi, âb-ı hayvânı, mânâdan nasibi olmayan hayvana bırak da, sen ledün ilmini, ilahî aşkı elde etmeğe çalış.)

Âb-ı Revân: Dervişlerin kalplerinde duydukları devamlı sevinç ve iç rahatlığı.

Abid: İbadet eden, kurtuluşu ibadette gören, samimi bir şekilde âbide benzemeye çalışan, fakat henüz iyi ve mükemmel bir âbid olma mertebesine gelmemiş olan kişiye "âbidlerin müteşebbih-i muhikkî" yani gerçek âbid olmaya benzemek için çalışan kişi derler. Buna "muabbid" de denir. Bir de âbid olmadığı halde şahsî çıkarı için, gösteriş için âbid gibi görünen de vardır ki, ona "âbidlerin müteşebbih-i mubtili" (sahte âbid) denir. Bunlar, etraftakiler görmeseler ne oruç tutarlar, ne de namaz kılarlar.

Âd: Kur'ân'da sık sık zikredilen kavimlerden birisinin adı. Bu kavmin nasıl bir kavim olduğu kesin olarak bilinmiyor. Rivayete göre bu kavme mensub olanlar, iri cüsseli, uzun boylu, geniş bedenli, çabuk hiddete kapılır insanlarmış. Kuvvetleri ve malları ile öğünen bu kavme Hûd aleyhisselam peygamber olarak gönderilmiş. Onu tanımadıkları için, Allah'ın gazabına uğrayarak şiddetli bir rüzgârla yok edilmişlerdir.

Âdem: Cenâb-ı Hakk'ın yarattığı ilk insan ve ilk peygamber. Hazret-i Adem'in adı ve hikayesi Kur'ân'ın birçok sûrelerinde geçer.

KARMA İNDEKS

("/" işâretlerinden sonraki numaralar, rubâî numarasını göstermektedir.)

A

Abdal 384
Abdullah Salahî 417
Abdülbâkî Gölpınarlı 55, 66, 70, 292, 293, 347, 356, 357, 358, 359, 369, 382, 385, 386, 387, 416, 419, 421, 424, 539
Abdülmâcid Sivasî 415
Abdülkâdir Geylânî 352
Abdülhakîm Arvâsî 554
Âb-ı Hayat 92, 128, 233, 435, 462, 467/11, 472/30, 493/105, 514
Âb-ı Revân 514
Âbid 29, 514
Âd Kavmi 514
Âdem, Âdemiyyet 514
Âdem-i Mânâ 515
Adem, (bk. Yokluk) 516
Âfet 516
Âgâh 516
Ağaçlar Uyandı 474/35
Ahad 516
Ahadiyyet 516, 518
Ahâdiyyetü'l-Ayn 516
Ahâdiyyetü'l-Cem 516
Ahâdiyyetü'l-Kesret 516
Ahd 516
Ahi, Ahîlik 516
Ahmak 177, 180, 182, 305, 306, 322
Ahmed Avni Konuk 127, 368, 416, 420
Ahmed Remzî Dede 222
Ahmed er-Rufaî 17, 34
Ahyâr 517
Âkif Paşa 222
Akıl 162, 177, 473/31-32, 497/117, 505/146, 517
Akıl-Âkil 517
Akl-ı Evvel 517
Akl-ı Küll 517, 532
Alâeddin Keykûbâd 22
Âlem 517
Âlem-i Anâsır 519
Âlem-i Ceberût 518
Âlem-i Ervâh 519
Âlem-i Gayb 518
Âlem-i Kübrâ 519
Âlem-i Lâhût 518
Âlem-i Melekût 518
Âlem-i Misâl 519
Âlem-i Suğrâ 520
Âlem-i Şehâdet 518, 520
Âlem-i İnsân-ı Kâmil 519
Alevî (ayrıca bk. Şi'î) 27, 28, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 382, 384, 516, 520, 529
Âl-i Abâ 521
Ali Kalandar 236
Allah 488/85, 493/104, 494/108, 521
Allahım Sen Her Yerde Hâzır ve Nâzırsın 435, 454
Allah lûtuflar da bulunur, Biz İse Suç İşler Duruz 456
Amil Çelebioğlu 417
Ammâr b. Yâsir 364
Anka 521
Anna Masala 281
Apuleius 209
A'raf 522
A'râz 522
Arberry 218
Ârif 522
Ârif Hikmet (Hersekli) 222
Ârif-i bi'l-Mesnevî 522
Arif Nihad Asya 222
Asaf Halet Çelebi 281
Arş 523
Âşık 146, 254, 493/102, 523
Âşık, Akıl Geldi, Gizlen 446
Âşinâ 523
Aşk 132, 133, 137, 143, 144, 147, 187, 195, 254, 523
Aşk Bahçesi 470/21
Aşk Derdi 469/18-19, 472/28, 492/101, 498/122
Aşk Geldi 483/68-69; 484/70, 71, 72, 73; 485/74, 75, 76, 77; 486/78, 79
Aşk, Göklere Uçmaktır 462
Aşkı İnkâr Edene İnkisâr 439
Aşkın Bir Deniz, Gönlümse Bir Balık 461
Aşkın Divânesi 467/10
Aşkı, Sen Aşka Sor 447

Aşk Nağmeleri 435, 458
Aşk Şarabı 469/17, 470/20
Âyân-ı Sâbite 525
Âyin 525
Âyine, ayna (ayrıca bk. Mirat) 525
Ayn Âlemi 525
Ayne'l-Yakîn 526
Aynü'l-Cem' 526
Ayrılık Ateşi 498

B

Baba Ferec 363
Baba İlyas 22, 384, 526
Baba İshak 22, 383, 384, 385, 526, 527, 529
Babâîlik 382, 526, 527, 528, 529
Bâbîlik (Bahâ'îlik) 527
Bâde 527
Bâd-ı Sabâ 527
Bahaeddin Veled (Sultânü'l-ulemâ)'nın Bağdâd'a gelişi 44
Bahaeddin Veled (Sultânü'l-ulemâ)'nın Belh'den göç edişi 41
Bahaeddin Veled (Sultânü'l-ulemâ)'nın Hacca gidişi 44
Bahaeddin Veled (Sultânü'l-ulemâ)'nın Konya'ya gelip, yerleşmesi 47
Bahaeddin Veled (Sultânü'l-ulemâ)'nın Lârende(-Karaman)'ye gelişi 45
Bahaeddin Veled (Sultânü'l-ulemâ)'nın Nişabura gelişi ve Attarla görüşmesi 43
Bahaeddin Veled (Sultânü'l-ulemâ)'nın vefâtı 51, 346
Bahar 499/138
Baharın uyandırdığı ağaçlar 474/35; 475/40, 503
Balçık varlık 495/109; 496/113
Balım Sultan 388, 530
Barak Baba 398
Bâr-ı Emânet 527
Basiret 527
Bast-Kabz 528
Baş gözü, gönül gözü 476/42
Bâtın-Batınî 357, 528
Bâtıniyye-Bâtınîlik; 524, 525
Bayezid-i Bestâmî 131, 152, 524, 526, 542
Bayram 509/163; 510/164-165
Bâzgeşt 528
Bedîü'z-Zaman Firûzanfer 415
Bedreddin Belhî 98
Bekâ-Fenâ 529
Bekir Sıdkı Erdoğan 222
Bektâşîlik 382, 383, 384, 387, 527, 529, 530
Ben-Benlik 466/6-7; 469/16; 490/94-95; 492/96; 500/129
Benlikten kaçış 496/114; 506/149
Bernard Shaw 160
Besim Atalay 382
Bizim sevdâmız bir başka sevdâdır 435
Bizsiz Sefer 425, 465/3; 476/41
Boccaccio 208
Bu'd 530
Budist 15, 328
Burak 530
Bursalı İsmail Hakkı 368
Büdelâ 530
Bülbül 132, 501/132; 502/137
Büt 530

C

Cafer-i Tayyar 530
Câh 530
Cahil 183
Câm 531
Cam-ı Cem 531
Câm-ı ilahî (ayrıca bk. Mansur Şarabı) 531
Câmi (Molla, Abdurrahmân) 43, 233, 234, 362, 366, 376
Câmîlik 527, 528, 531
Cânân-Cânâne 531
Cân (Rûh) 488, 489, 497, 498, 509
Ceberût âlemi 519, 531
Cebir 531
Celâl 479/52-54; 532
Celvet 532
Celvetiyye 532
Cem' 532
Cemâl 532
Cem'iyet 532
Cem'iyyet-i hâtır 533
Cem'ü'l-Cem 532
Cevher 533

Cevlâkı 533
Cezbe 533
Cihâd 533
Cilve 533
Cüz'î irade 26, 320, 321

Ç

Çâr-darb 533
Çelebi 534
Çerâğ 534
Çeştî Tarikatı 237
Çile (Çille) 534
Çocuk olmak olgunluktur 467/12

D

Damla-Deniz 486/80
Dante 260, 269, 281, 284
Dârâ Şukûh 239
Davud 287
Derdin devâ oluşu 472/27; 489/90; 490/92
Dergâh 534
Derviş 534
Dervişlik 534
Devesini Kaybeden Kürd 450
Devlet Şah 283, 356, 366, 376
Devrân-Deverân 535
Devriyye 323, 325, 340, 535
Diken ve Gül 503/138
Doğum, insanın ikinci doğumu 267
Dostla halvet 471/24; 477/47
Dostoyevski 296
Dostu görmek 471/23; 483/66; 490/93
Dua 461, 511/169-170
Dünya istekleri 505
Dürzî 536

E

Ebrâr 536
Ebû Hâşim 29
Edeb 536
Edhemiyye-Edhemîlik 536
Edvâr-i Vücûd 536
Eflâtun 207, 538
Efrâd 536
Ehad 536
Ehadiyyet 536
Ehadiyyetü'l-ayn 536
Ehâdiyyetü'l-cem 537
Ehâdiyyetü'l-kesret 537
Ehl-i Âhiret 537
Ehl-i Beyt 537
Ehl-i dünya 537
Ehl-i Hak 537
Ehl-i hâl 537
Ehl-i zevk 537
Ekberiyye 38, 351
Ekber Şah 36, 160, 238, 239
Elest (ayrıca bk. Ezel) 474/34; 537
Emin Dede 359
Emr Âlemi 517, 518, 537
Ene ente-ente ene 537, 538
Ene'l-Hak 474/36; 482/63, 538
Erbain 538
Eren 538
Esbâb 538
Esir 538
Esrâr Dede 221
Eşrefoğlu Rumî 299
Eşsiz Sevgili 504/143
Evhadeddin-i Kirmânî 150
Evliyâ (Veliler) 539
Evrenzib 239
Evtâd 539
Ey Âşıklar Göklere Yükselelim 432
Ezel (bk. Ebed) 106, 479/52; 487/83-84; 493/103; 494/106, 506/151; 539
Ezkâr 539

F

Fahreddin 'Irâkî 123
Fahri Râzî 372
Fakir 539
Fakr 539

Fânî Dünyâya bağlanma 427
Fark 540
Fark-ı Ba'de'l-Cem 540
Fark-ı Cem 540
Fark-ı Evvel 540
Fark-ı Tam 540
Fark-ı Vasf 540
Fâzıl (Enderûnlu) 222
felsefî düşünceleri gönlümden attım 303, 308
Fenâ 540
Fenâ-fi'l-aşk 543
Fenâ-fi'l-llah 543
Fenâ fi'l-pîr 544
Fenâ fi'ş-şeyh 544
Fena fiş'şuhûd 544
Feridun Nâfiz Uzluk 417, 421
Feridüddin-i Attar 11, 38, 43, 70, 86
Feth 544
Feth-i karîb 545
Feth-i mutlak 545
Feth-i mübîn 545
Fetret 545
Feyz-Füyûzât 545
Feyz-i akdes 545
Feyzi Halıcı 222, 418
Feyz-i ilâhî 545
Feyz-i isnâdî 545
Feyz-i mukaddes 545
Feyzullah Sâcid 417
Firâk 545
Firâr 481/61; 495/111, 545
Firdevsî 324
Fuad Köprülü 328
Futûh-Futûhât 545
Fütüvvet (bk. Ahîlik) 545

G

Gaflet 546
Gâliye fırkası 28
Gam 467/9; 500/129; 506/152; 508/159
Garami (Hind şairi) 244
Garîb 178, 441, 546
Gark 546
Gavs 546
Gayb 546
Gayb Âlemi 455, 477/46; 507/155
Gayb Erenler 546
Gaybet 547
Gaybü'l-gayb 547
Gayret 547
Gazâlî 26, 345, 362, 370, 588
Gecelerin önemi 464/2; 475/38-39
Gizli define 437
Gizli Sevgili 425, 470/22
Goethe 12, 212, 270, 281, 282, 283, 284, 285, 286
Gök Kapısını Açmasını Bilenler 451
Gökyüzü Şarabı (bk. Mansûr Şarabı) 358
Gölge varlık 462
Gönle misafir olarak gelen kederler 298
Gönlü ancak gönül sahipleri bilir 451
Gönül 478/49; 481/60; 488/88, 490/95; 491/98-100, 497/117; 503/140; 509/160
Gönülden sesleniş 468/15
Gönül evi kederlerle dolmuş 442; 504/144
Gönül Güzelliği 448
Gönül hâli, Hakk'a gizli değildir 445
Gönül yolu 495/112
Göte 270, 271, 281
Göz 509/160
Gurbet 547
Gül 501/132; 502/134-136; 503/139-141
Güneş-gölge 339, 497/119, 547
Güneş ve güzellik 197, 201, 203
Güneş ve Zerre 264

H

Hac 548
Hacı Bektâş-ı Velî 13, 361, 362, 382, 383, 384, 386, 387, 529, 530, 553
Hadarât-ı Hamse 518
Hâfız (Şirazlı) 165
Hakâyık-ı Esmâ 548
Hakîkat 239, 348, 349, 350, 351, 364, 365, 480, 524, 533, 534, 548, 558, 567, 575
Hakîkat Ehli 548
Hakîkat-i Muhammediye 548
Hakîkatu'l-Hakâyık 548
Hakîkî Aşk 524
Hakim Senâî 412
Hakka'l-yakîn 548

Hakk'a yönelen kalbin mânevî seferleri 341
Hakk'da kendini bulmak 59, 372
Hakk Dostu 471/25, 26
Hakk erenler 487/84, 548
Hakk sofrası 506/150
Hal 549
Halk 549
Halk-ı Cedîd 549
Halvet 549
Halvet der Encümen 549
Hamd 549
Hammer 271
Hamzaviyye 550
Hans Meinke 276
Harâbât 550
Haricî 550
Haricîler 25
Harut ve Marut 550
Hasan Ali Yücel 284
Hasan Basrî Hz.'nin kader hakkındaki mektubu; 309
Hatır 550
Havâss 550
Havf 550
Havf ve Recâ 551
Hayâ 551
Hayal 551
Hayal âlemi 551
Hayat 551
Haydarîlik 527, 528
Haydariyye 551
Hayret 551
Hayvanî ruh 325
Hazarât-ı Hamse 552
Herder 270
Her şey canlı, her şey Hakk'ın tecellîsinden ibâret; 465/4-5; 468/13; 480/57; 506/150; 507/153-154
Her şey sana, benim gibi ol diyor 432
Heva-Heves 552
Heyecan ve Aşk 133
Heyûla 552
Hicâb 552
Hicrân (hecr) 552
Hicret 552
Hidâyet Han 328
Hilm 553
Himmet 553
Hulûl 28, 34, 35, 36, 149, 256, 325, 331, 336, 339, 340, 478, 553, 585, 586
Hulûliyye 553
Hûri-Gılman 554
Hurûf 553
Hurûfîlik 553
Hurûfu'l-âliyât 553
Huş der dem 553
Huşû 554
Hücvirî Hazretleri 350
Hüsâmeddîn Çelebi 84, 107, 408
Hüseyin Fahreddin Dede 358, 359
Hüseyin Vâiz 37
Hüzün 554
Hz. Hasan'ın, Hasan Basrîye cevâbı 309
Hz. İsâ'nın Ahmaktan Kaçışı 180

I-İ

Îmân 557
İbadet 514, 554
ibadet zevki 249
İbâhiye 555
İblis, Şeytan 555
İbn Fârız 415
İbn Fârid 215
İbn-i Arabî 354, 367, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 569
İbn-i Fâriz 334, 342, 394, 586
İbn-i Kemâl 408
İbn-i vakt, ibnü'l-vakt 555
İbrahim Hakkı (Erzurumlu) 220
İbret 556
İç dostu 508/158
İhlâs 556
İhsân 556
İhsan, iyilik 497/116
İhtiyâr, irâde 312, 313, 315, 531, 556
İkbâl 218, 242
İkbâl'e göre insanın kendini bulması 245
İlhâm 556
İlim 508/156, 556
İlme'l-yakîn 556
İlm-i ledün 556
İmâm 557
İmam-ı Azam 308
İmâm-ı Rabbanî 36, 239, 547
İmâmiye mezhebi 520, 528
iman ve küfür 143

İmtihân 557
İnâbe 557
İnbisât-inkıbâz (bkz. Bast-Kabz) 558
İnle, iniltini işiten bir komşun var 466/8
İnsan-ı kâmil 558, 570, 581
İnsanın Hakk'a yakın oluş 338
İnsanın Kurtuluşu 12, 167, 176
İnsan Sevgisi 154
İrâde (bk. ihtiyâr) 556, 558, 564, 592
İrâde-i cüz'iyye 558
İrfân 558
İsmail Fennî 369
İsmail Hakkı İzmirli 27, 129
İsmailiyye 27, 30, 355, 559
İsmâiliyye 559
İsm-i âzam 559
İsm-i celâl 559
İsrâiliyyât 559
İstidrâc 559
İstiğfâr 559
İstiğrâk 559
İstikâmet 559
İstimdât 560
İşrâkiyye 560
İtâb 560
İtibâr 560
İtikâf 560
İ'tisâm 560
ittihad 36, 149, 154, 250, 543
İttihâdiyye 560
İttisâl 560
İzin 560
İzzet Molla (Keçecizâde) 222

J

Jhon Kingsley 383

K

Kaabe kavseyn-ı ev ednâ 561
Kaadiriyye 561
Kâ'be 561
Kabz-Bast 561
Kabz-Bast (bk. Bast-Kabz)
Kadın ve Kadınlık 12, 203, 210
Kadınlar 214
Kadı Sirâcuddin 98
Kadiriyye 38, 352
Kalb 561
Kalem 562
Kalender 562
Kalenderîlik 527, 528
Kâlû-belâ 562
Kasvet 563
Kavis 563
Kayyûm 563
Kebîr (Hint şairi) 236
Kebîriyye 563
Keder-gam 296, 301
Kemâl 431, 563
Kemâl Edîb 222
Kemâliyye 563
Kenan Rufâî 362
Kenz-i mahfî 563
Kerâmet 563
Kerbelâ 359
Kerrûbî 564
Kesret-Vahdet 341, 564
Keşf 564
Kevn 564
Kevser 564
Kılıç Arslan 19, 23
Kırklar 564
Kırklar meydanı 564
Kıyâmet 564
Kızılbaş 527, 565
Kimyâ 565
Kin 499/125
Kirmanî Evhâdüddîn 38, 150
Kirmânî Nimetullâh 581
Köse Dağı Savaşı 22
Krişna 241
Kurb 561
Kutbuddîn Mahmud Şirâzî 13, 378
Kutub-Kutb 565
Kübreviyye 16, 38, 41, 43, 53, 74, 237, 293, 345, 346, 351, 352, 362, 393, 565, 583
Küllî ruh 325

L

Latîfe 565
Ledün 566
Letâif-i Hamse 565
Levh 566
Levh-i mahfûz 523, 566, 589
Leylâ (Dünyada herkes bir Leyla'ya Mecnûn olmuştur) 444
Leylâ Hanım 222
Luther 277

M

Mahbûb 567
Mahmut Şebüsterî 335, 341, 538
Mahv (bk. sahv) 567
Makâm-ı Mahmûd 567
Mâl 567
Mânâ 567
Mânâ Meclisine varalım 447
Mansur Şarabı 142, 199
Mansur (Hallâc-ı) 29, 142, 152, 246, 352, 393, 526, 538, 551, 568, 592
Marifet 567
Mârifet-nâme'deki Mevlânâ şiirleri 223, 234
Marifetullâh 568
Mâsivâ 568
Maurice Barres 39, 280
Meâd 568
Mecâzî aşk 187
Mecdeddin Bağdadî 293
Meczûb 568
Mehmet Önder 276, 280, 281
Mekân 568
Melâmetîlik 528
Melâmiyye-Melâmetîlik 562, 568
Melâmîler 38
Melekût 569
Melekût âlemi 518
Menzile Nasıl Varırsın 449
Mesnevî-i Şerîf'in Yazılışı 86
Mesnevî nasıl bir kitaptır 88
Mest 569
Mevlânâ Celâleddin'in Evlenişi 46
Mevlânâ'nın bu fânî âlemden göçmesi 89
Mevlânâ'nın doğumu, lakap ve mahlasları 39
Mevlânâ'nın en son şiiri 96
Mevlânâ'nın Hayatındaki Değişiklik 57
Mevlânâ'nın Hayatının Özelliği 107
Mevlânâ'nın insanları eşit görmesi 116
Mevlânâ'nın namazı 136, 137
Mevlânâ'nın ölüm şiirleri 90
Mevlânâ'nın Sandukası Üstündeki Şiirler 101, 105
Mevlânâ'nın Son Günleri 93
Mevlânâ'nın Sûreti ve Sîreti 108
Mevlânâ'nın sükûn devri 72
Mevlânâ'nın Türbesi 100
Mevlevî rindi 357
Mevlevî yobazı 357
Mey, Meyhane, Meygede 569
Midhat Baharî Beytur 58, 127, 216, 222, 418
Mi'râc 453, 569
Mir'ât 570 (ayrıca bk. âyine, ayna)
Misâl Âlemi 570
Miskîn 570
Muhabbet 566, 570
Muhib 570
Muhiddîn-i Arabî'nin, Fahr-ı Râziye mektubu 372
Muhiddîn-i Arabî'nin Mevlânâ'dan aldığı şiir 354
Muhyiddin-i Arabî 30, 36, 38, 54, 59, 188, 522
Mum 500/128; 502/137
Murâd 571
Murâkabe 571
Mûtezile 25, 26, 571
Mücâdele 351, 363, 536
Mücâhede 572
Mükâşefe 572
Mülk âlemi 518
Mürcîe 26
Mürîd 572
Mürşîd 572
Müşâhede 572
Müşebbih 572

N

Naat-ı Şerîf 463
Nahîfî 222, 417

Namaz 135 (Mevlânâ'nın namazı) 135, 379
Nâsût 518, 572
Nazar 573
Nazar Berkadem 573
Nazar-ı Hakkânî 573
Nâz u niyâz 572
Nebâtî ruh 325, 578
Necmeddîn-i Kübrâ 12, 345, 346, 352, 362, 365, 565
Nefha 573
Nefs-i cemâdî 574
Nefs-i emmâre 530, 573, 596
Nefs-i hayvânî 574
Nefs-i insânî 574
Nefs-i kâmile 573
Nefs-i kudsiyye 574
Nefs-i küllî 574
Nefs-i levvâme 573, 596
Nefs-i marzıyye 573, 596
Nefs-i mutme'inne 573
Nefs-i mülhime 573, 596
Nefs-i nâtık 574
Nefs-i nebâtî 574
Nefs-i râzıyye 573, 596
Nefs-i sâfiye 573, 596
Nefs-i zekiyye 573
Nefs-Nefis 507, 573
Neo-Platonizm 574
Neyzen Tevfik 296
Nicholson 218, 278, 279, 414, 424
Niçe 258
Nietzsche 212
Nigâh-dâşt 575
Nihat Sami Banarlı 384
Nihilizm 516
Nirvana 542
Niyaz 575
Nukebâ 575
Nûr 482/65, 533, 575
Nûr'u görmeğe varlık perde oldu 337
Nusayrîlik 575
Nücebâ 575
Nüzûl-ı kavs 341

O

Ocak 575
Onbeşler 576
Oniki İmam 576
Oniki Koyun 576
Onkaide "Hakk'ı mânen bulabilmek için" (bk. Tarîk-i şüttar) 583
Onlar 576
Onsekizler 576
Orpheus 207
Oruç 134
Mevlânâ'nın Orucu 133
Oruç ayı 461, 473/33; 509/162

Ö

Ölmeden Önce Ölmek 137, 328
Ölümdeki Dirilik 343, 344
Ölüm Kaşla Göz Arasında 458, 468/14
Ömer Ruşenî Dede 417

P

Panteizm 340, 538, 553, 576, 590, 594
Perde 438, 474/37; 482/62; 508/157, 576
Pertev Paşa 222
Pîr 577 (bk. Mürşîd; şeyh)
Plotin 538, 575, 591, 592
Post 577

R

Rabb 577
Râbıta 577
Râfizî 577
Recâ 577
Redhouse 276
Rıza 577
Rıza Kali Han 355
Ritter 275
Riyazet 55, 577
Rûh 577

Rûh "can" 188, 193, 501/131
Rûhun Köşkü 426
Rûh ve Beden 431, 499/123; 501/130
Rusûhî İsmail Dede (Ankaralı Şârih) 414
Ruzbihân-ı Mısrî 364
Rückert 273, 274, 275, 277, 278

S

Saadeddin Köpek 22
Sabr-Sabır 497/117, 578
Sadeddin Hamevî 366
Sahv-Sahıv (bk. Mahv) 578
Salahaddin'in kişiliği 77, 81, 82, 85
Salahaddîn'in vefâtı ve Mevlânâ mersiyesi 79
Salahaddin Zerkûbî (kuyumcu) 74, 78, 98, 100, 418, 420
Sâlik 578
Samt 578
Sarı Abdullah Efendi 415, 416
Sarrâc Hazretleri 246
Scherr 278
Schimmel (Prof. Dr. Annemarie) 236, 238, 239, 242, 260, 261, 276, 277, 369, 424
Sefer 578
Sekr (kendinden geçiş) 579
Selçuklular 21, 384
Selefiyye 308, 309
Semâ 501/132, 502, 503, 525, 535, 579
Sen Büyük Bir Âlemsin 433
Senden Başkasından Söz Açayım 439
Seniha Göknil 286
Sen ve Ben 494/107
Shakespeare 212
Sıdk 579
Sır 487/81, 579
Sırrı Sakatî 562
Silsile 579
Sipehsâlârın, Mevlânâ Görüşü 128, 129, 130
Sûfî- Sûfîlik 29, 30, 40, 74, 87, 91, 499, 526, 552, 555, 557, 562, 567, 579
Sultânü'l-ulemânın, Selçuklu Hükümdârınca Karşılanışı 47
Sûret 579
Surûrî 414
Süleyman Hayri Bey 417
Süleyman Uludağ 370
Sülûk 579
Sünnî (bk. şi'î, alevî) 15, 360
Sürûr 579

Ş

Şah-ı Nakşibendî Velî 17
Şarânî 368
Şathiye 580
Şeb-i Arus 580
Şehvet 178, 189, 209, 483/67, 580
Şekspir 281
Şem'î (Konyalı) 222
Şem'î 414
Şemsîlik 524
Şems-i Tebrizî 60
—Mevlânâ ile buluşması 60
—Konya'dan ayrılışı 62
—Şems'e yazılan mektuplar 62
—Şems'in kayboluşu 64
—Şems'den sonra Mevlânâ'nın hâli; 66
—Mevlânâ'nın Şems için yazdığı mersiye; 67
Şems mi Mürşid, Mevlânâ mı? 69
Şeriat (Tarikat) 348, 350, 365, 580
Şevk 581
Şeyh 581
Şeyh Abdülbâki Bey 222
Şeyh Bahaaddin Zekeriyyâ 376
Şeyh Celâleddin Efendi 222
Şeyh Gâlib 221, 222, 326, 522
Şeyh İsmail Kasrî 345, 363
Şeyh Nazîf Efendi 222
Şeyh Necmeddin Razî 13, 379, 380
Şeyh Necmeddin-i Kübra 293
Şeyh Sa'dî 13, 219, 224, 391, 399, 401, 403
Şeyh Sadreddin 94, 98, 123, 126, 376, 377, 379
Şeyh Şihâbüddin Sühreverdî 44, 368, 370
Şeytan 307, 581
Şiblî 324, 582
Şi'î (ayrıca bk. alevî) 25, 27, 356, 382, 383, 384
Şiir ve Şâirlik 215
Şöhret 581
Şuhûd 582
Şükür 582

T

Taat 582
Taayyün 582
Tagor Rabin Dramath 236
Tahakkuk-Tahkîk 582
Tâhirü'l-Mevlevî 222, 514
Tahtacılık 527
Taine Hippolyte 277
Takdîs 582
Takvâ 582
Taleb-Tâlib 582
Taptuk Emre (Taptuk Baba) 398
Tarikat 15, 30, 293, 342, 384, 387, 396, 398, 401, 520, 527, 529, 535, 536, 537, 544, 548, 582
— Tarîk-i Ahyâr 582
— Tarîk-i Ebrâr 583
—Ve Usûl-i Aşere -tevbe, zühd, tevekkül, kanaat, uzlet, zikir, Hakk'a yönelme, sabr, murâkabe, rıza- (bk. onkaide) 582
Tarîk-i Şuttâr 364
Tasarruf 584
Tasavvuf 371, 584
Tasfiye 584
Teberrâ 584
Tecellî 479/53, 584
Tecellî-i Efâl, Tecellî-i Esmâ, Tecellî-i Sıfat, Tecellî-i Zât 584
Tecellîler 475/51
—Rabbânî Cilveler 440
Tecrîd 584
Tedbîr 584
Tefrîd 585
Tefrika 585
Tefvîz 585
Tekke 585
Telvîn 340
Temâşâ 585
Temkîn 585
Telvîn 585
Ten 491/97
Tenâsuh 28
Tenâsüh 585
Tesbîh 587
Tevbe 510/166-167; 511/168, 587
Teveccüh 587
Tevekkül 587
Tevellâ 587
Tevfik Oytam 382
Tevhîd 241, 371, 393, 478/51, 487/82, 488/87, 495/110, 496/115-118, 552, 587, 591, 595
Tholuck G.F. 272
Thomas Carlyle 270
Tirmizî, Burhaneddin 11, 52, 55, 56, 57, 58, 74, 78, 237, 420
—Kayseri'ye gidişi 57
—Kişiliği 55
Tokadî-zâde Şekîb 222, 534
Tolstoy 212, 213
Tomlin 280
Tûr 587

U

Ubûdet 588
Ubûdiyyet 588
Ucb 588
Ufk-ı mübîn Allah'a seyr (seyr-i ilallah) 341
Urûc kavs-i 341, 535
-tevbe, zühd, tevekkül, kanaat, uzlet, zikir, Hakk'a yönelme, sabr, murâkabe, rıza- (bk. onkaide) 583
Usûl-i aşere (Hakk'a varmak için on şart) 364, 589
Uyanınız Ey Gâfiller 480/58-59
Uzlet 589
Uzûbet 589

Ü

Üçler 589
Ümenâ 589
Ümmü'l-kitâp 589
Üns 590
Üveysîlik 590

V

Vaaz-Vâiz 590
Vahdet 341, 396, 590
Vahdet-i Kusûd 590
Vahdet-i Mevcud 35, 272, 340, 590
Vahdet-i Şuhûd 590
Vahdet-i Vücûd 11, 30, 31, 34, 35, 36, 139, 373, 374, 366, 369, 372, 373, 411, 528, 538, 553, 576, 591
Vâsıf-ı Mevlevî 222
Vâsıl bin Atâ 571
Vecd 137, 218, 591
Vefâ 592
Velâyet 592
Velîler 476/43-45; 482/64
Verâ 593
Verâü'l-verâ 593
Vesvese 593
Vird 593
Voltaire 277, 284
Vucûd-ı Mutla 325
Vukûf 594
Vuslat Cezbesi 137, 364
Vücûd 594
Vücûdiyye 594

W

Wallenbourg 271
Washington İrving 270
Whinfield E.H. 277

Y

Yâd-dâşt 595
Yâd-kerd 595
Yâ-hû 595
Yahya Kemal 71, 72, 257, 370, 516, 589
Yakaza 595
Yakîn 595
Yalnız değilsin 479/55
Yaman Dede 222
Yassı Çimen Savaşı 21
Yedi Cehennem 595
Yedi Deniz 595
Yedi İklim 595
Yedi Kapı 595
Yediler 592
Yenişehirli Avni 417
Yetmiş iki fırka 596
Yokluk 327, 476/41, 540
Yunus Emre 13, 37, 86, 166, 192, 220, 246, 251, 315, 328, 349, 350, 351, 388, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 398, 406, 539
Yücelerden Gelen Yücelere Gitmek İster 430

Z

Zâhid 596
Zâhir-Bâtın 596
Zât 596
Zehâb 597
Zevk 597
Zındık 597
Zikir 597
Zühd 597
Zünnûn-ı Mısrî 29, 352